

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

katedra psychologie

Diplomová práce

**Transformace identity staroobřadníků ve státech Pobaltí
a Rumunsku**

Bc. Kristina Nesterenko

© 2017 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Bc. Kristina Nesterenko

Hospodářská a kulturní studia

Název práce

Transformace identity staroobřadníků v státech Pobaltí a Rumunsku

Název anglicky

Identity transformation of old-believers in Baltic states and Romania

---

Cíle práce

Cílem diplomové práce je odpovědět na výzkumnou otázku:

V jakých ohledech a nakolik se mění identita staroobřadníků ve dvou geograficky odlišných lokalitách – státy Pobaltí a Rumunsko?

Důraz je kladen na porovnání postavení zkoumané skupiny v různých lokalitách s ohledem na historickou retrospektivu a perspektivu.

Metodika

Práce je založena na výsledcích z terénního výzkumu pomocí metody komparativní analýzy, doplněných o údaje z odborné literatury. Výzkum se opírá o kvalitativní metody sběru dat, které navazují na sekundární údaje.

Doporučený rozsah práce

cca 70 stran

Klíčová slova

staroobřadníci, transformace identity, náboženská skupina, etnická minorita, pobaltské republiky

---

Doporučené zdroje informací

AGARIN, Timofey. A cat's lick: democratisation and minority communities in the post-Soviet Baltic. Amsterdam: Rodopi, 2010

Cerūzis, Raimonds, History of Latvia : "The route from the Vikings to the Greek", Riga : The Latvian Institute, 2001

Djačkova, Svetlana, Latvian Language Proficiency and the Integration of Society

NIKOL'SKIJ, Nikolaj. Istorija ruskoj cerkvi. Moskva: Izdat. Ast, 2004. ISBN 51-702-3114-8.

Šatava, L.: Národnostní menšiny v Evropě. Praha, Ivo Železný, 1994

Švec Luboš, Macura Vladimír, Štoll Pavel: Dějiny pobaltských zemí. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1996.

Předběžný termín obhajoby

2016/17 LS – PEF

Vedoucí práce

doc. PhDr. Ing. Petr Kokaisl, Ph.D.

Garantující pracoviště

Katedra psychologie

Elektronicky schváleno dne 5. 12. 2016

PhDr. Pavla Rymešová, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 6. 12. 2016

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 16. 03. 2017

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci „Transformace identity staroobřadníků v státech Pobaltí a Rumunsku“ vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne _____

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala doc. Ing. PhDr. Petru Kokaislovi, Ph.D. za vedení diplomové práce i za prvotní impuls, který vedl k výzkumu etnické minority Lipovců a staroobřadníků celkově. Dále děkuji všem mým respondentům za jejich cenné výpovědi a čas, který mi věnovali - zvláště pak rodině Suhových a Irině Kulmoja za ochotnou spolupráci.

Transformace identity staroobřadníků v státech Pobaltí a Rumunsku

---

Identity transformation of old-believers in Baltic states and Romania

Souhrn

Diplomová práce se zabývá situací náboženské skupiny ruských staroobřadníků ve státech Pobaltí a Rumunsku. Teoretická část vychází z odborné literatury věnované migračním procesům a znakům etnické identity a zároveň vysvětluje původ a historii staroobřadníků.

Praktická část je věnovaná výsledkům terénního výzkumu a je založena na komparaci zkoumané menšiny ve třech státech z pohledu jazykového, náboženského a etnického. Práce se zabývá transformací původní identity staroobřadníků a jejím cílem je zjistit, na čem je založena identita v současné době.

Summary

This thesis deals with the situation of religious groups of Russian old-believers in the Baltic states and Romania. The theoretical part is based on literature devoted to migration processes and characteristics of ethnic identity. The end of this part explains the origin and history of old-believers.

The practical part is devoted to the results of field research, that is based on a comparison of the minority in the three states in terms of language, religion and ethnicity. The thesis deals with the transformation of the original identity of old-believers and its goal is to determine what identity is based on nowadays.

Klíčová slova: staroobřadníci, transformace identity, náboženská skupina, etnická minorita, pobaltské republiky

Keywords: old-believers, identity transformation, religious group, ethnic group, Baltic state

Obsah

1. ÚVOD	1
2. CÍL PRÁCE	3
2. METODIKA PRÁCE	4
3. LITERÁRNÍ REŠERŠE	10
4. TEORETICKÁ ČÁST	13
4.1 MIGRAČNÍ PROCESY	13
4.2 ETNICITA A ZNAKY ETNICITY	14
NÁBOŽENSTVÍ	16
SOCIÁLNÍ POSTAVENÍ	17
JAZYK	19
KOLEKTIVNÍ PAMĚŤ	22
4.3 HISTORICKÉ POZADÍ MIGRACE STAROOBŘADNÍKŮ	24
5. PRAKTICKÁ ČÁST	35
5.1 JAZYKOVÁ SITUACE A VZDĚLÁNÍ STAROOBŘADNÍKŮ	35
5.2 KONFESIONÁLNÍ SITUACE	40
5.3 MATERIÁLNÍ KULTURA STAROOBŘADNÍKŮ	44
OBLEČENÍ	44
OBYDLÍ	48
JÍDLO	50
TISK	53
IKONY	55
HUDBA	56
5.4 SOUČASNÁ SITUACE MENŠIN	58
6. ZÁVĚR	63
7. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	65
TIŠTĚNÉ ZDROJE	65
INTERNETOVÉ ZDROJE	65
SEZNAM OBRÁZKŮ A TABULEK	67
PŘÍLOHY	68

1. Úvod

„Identita funguje na binárním základě, a může být utvářena jen v kladení do protikladu k ostatním.“

Berger, Luckmann

Diplomová práce je věnována výzkumu minority, která má náboženský základ. V současné době je otázka zachování náboženské identity aktuálním tématem z důvodu migračních vlnám a následného soužití kulturně odlišných lidí. Na příkladu staroobřadníků práce ukazuje problematiku transformace původní náboženské identity v podmínkách soužití s dominantní společností v rámci historických procesů.

Diplomová práce navazuje na bakalářskou práci a rozšiřuje ji o další geografický rozměr. Práce je věnována komparaci náboženských menšin ruských staroobřadníků v Rumunsku a státech Pobaltí (Estonsku a Lotyšsku). V práci budou porovnány jejich konfesijní odlišnosti, právní postavení, odlišnosti vývoje menšiny spojené s odlišným historickým pozadím, prvky materiální kultury, které umožní vytvořit obecný přehled zkoumaných komunit v každém státě.

V minulosti vláda pomáhala pronásledovat odpůrce těchto reforem – *staroobřadníky*, kteří byli vysídlováni, mučeni a popraveni. Aby se zachránili před pronásledováním, utíkali staroobřadníci do zahraničí, a tak se ocitli v Pobaltí, Rumunsku a v Americe.

Diplomová práce se přibližuje k významu zachování tradičních archaických vlastností v podmínkách soužití s cizími kulturami.

V metodologické části práce jsou popsány použité metody a techniky sběru dat, o které se opírá realizovaný výzkum, jenž vychází ze tří pobytů v terénu uskutečněných v místech s převládajícím počtem staroobřadníků - Dobrudža (Rumunsko), Latgalsko a Kuronsko (Lotyšsko) a Tartumaa (Estonsko).

Teoretická část vymezuje pojmy vztahující se ke studiu etnických menšin, zabývá se problematikou jazykové asimilace a obrací se k historickému pozadí každé ze zkoumaných menšin v určitém státě.

Další kapitola zachycuje praktickou část práce, resp. výzkum samotný. Tato kapitola odpovídá na výzkumnou otázku a zabývá se komparací staroobřadníků ve smyslu duchovním a materiálním. Zdůrazňuje úroveň asimilace každé menšiny, způsob zachování její identity a vymezuje její etnické povědomí s ohledem na geografickou, historickou a kulturní diferenciaci.

2. Cíl práce

Cílem diplomové práce je znázornit pozici staroobřadníků ve státech Pobaltí (Lotyšsku a Estonsku) a Rumunsku, zaměřit se na rozdíly v jazykových a náboženských situacích s ohledem na historickou perspektivu. Úkolem dané práce je pomocí metody komparativní analýzy odpovědět na výzkumnou otázku: *V jakých ohledech a nakolik se mění identita staroobřadníků ve dvou geograficky odlišných lokalitách – ve státech Pobaltí a v Rumunsku?*

- Na čem je založena identita staroobřadníků ve státech Pobaltí a v Rumunsku?
- Jak se jim daří udržovat identitu v podmínkách současné doby a nynějšího politického uspořádání?
- Do jaké míry se staroobřadníci asimilovali (jaké prvky působí na asimilaci a jaké proti asimilaci)?

2. Metodika práce

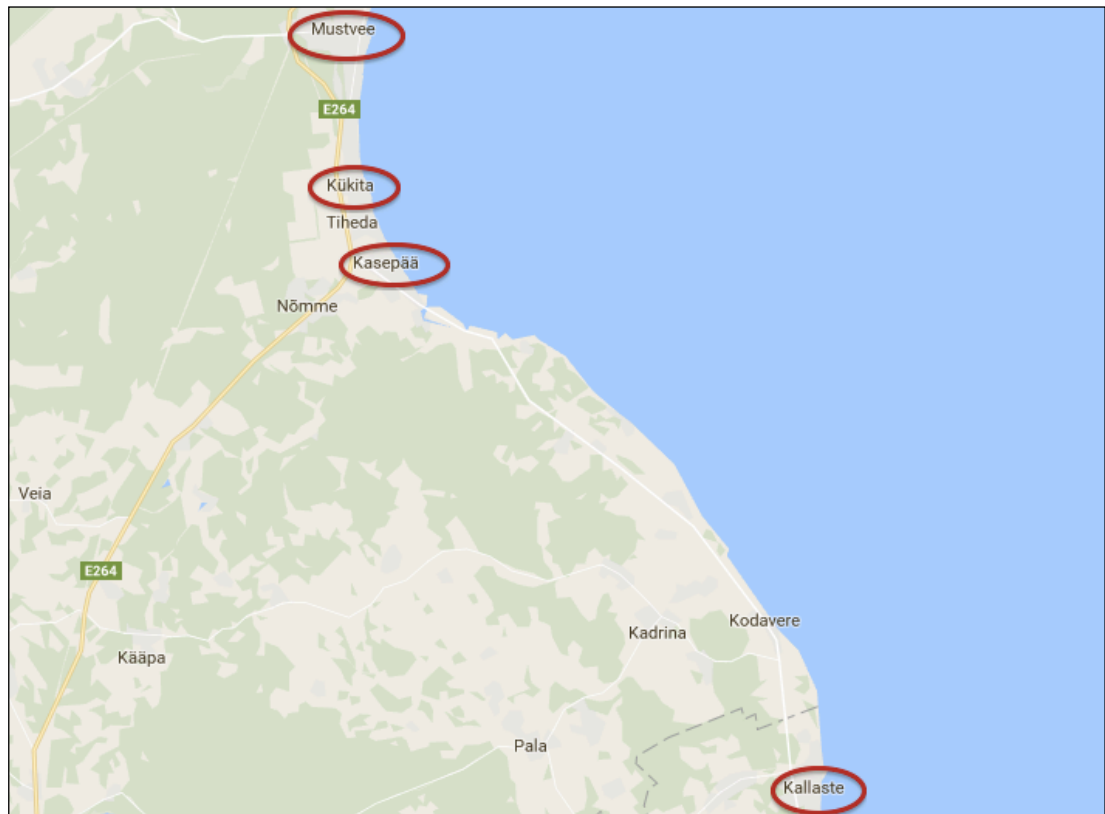
Diplomová práce je založena na výsledcích ze tří střednědobých pobytů v terénu v rámci projektu Pestrá Evropa. Cílem tohoto projektu je zmapovat etnické menšiny na území evropských států, znázornit jejich specifika a aktuální situaci s ohledem na historickou perspektivu.

Tato práce vychází z terénních výzkumů z Rumunska, Lotyšska a Estonska, kde podle statistických údajů žije většina staroobřadníků. První terénní výzkum se uskutečnil v červnu v roce 2014 v Rumunsku, v historické oblasti Dobrudža, především ve vesnicích kolem města Tulcea na Deltě Dunaje a trval 8 dní. Dalším státem, ve kterém proběhl výzkum trvajícím 12 dní a uskutečněný v září roku 2015, je Lotyšsko, konkrétně město Riga, a území Latgalska. Posledním zkoumaným státem je Estonsko, především vesnice kolem Čudského jezera: Kallaste, Kolkja, Mustvee, Raja. Zde proběhl výzkum v červenci roku 2016 po dobu devíti dní. Na mapách níže jsou znázorněny navštívené oblasti, kde je soustředěna zkoumaná menšina.

Obrázek 1. Lokace výzkumu.

dostupné z: <https://www.google.cz/maps/@52.9800122,23.3270862,4.6z>

Obrázek 2. Estonsko. Pobřeží Čudského jezera
dostupné

Z:

<https://www.google.cz/maps/place/Tartu,+Estonsko/@58.7607577,26.8717192,10.91z/data=!4m5!3m4!1s0x46eb36d8d55d3df7:0x400b36d18fc6d10!8m2!3d58.3776252!4d26.7290063>

Obrázek 3. Lotyšsko. Latgalsko

dostupné z: <https://www.google.cz/maps/@50.056736,9.8669748,6z>

Rumunsko. Dobrudža. Delta Dunaje

Obrázek 4. Rumunsko.Dobrudža

dostupné z: <https://www.google.cz/maps/@47.3383976,28.6865549,8z>

Daná práce je založena především na kvalitativních metodách sběru dat – pozorování a semistandardizovaných rozhovorech, ale opírá se také o kvantitativní metody sběru dat, které zahrnují statistické (zejména sekundární) údaje a procentuální informaci o etnickém a náboženském složení navštívených států.

Kvalitativní metoda sběru dat pomáhá dopátrat se do hloubky problematiky na omezeném počtu lidí. Pomocí technik pozorování a interview je možné získat cenné informace, o které budou doplněny kvantitativní údaje. *Výpovědi jednotlivých osob mohou být přes svoji subjektivnost nesmírně cenným zdrojem s nepostradatelnou hodnotou v podobě určitých nálad, momentálních pocitů, často i ucelených postojů*

a z těchto střípků je možné sestavit celistvý obraz.¹ Mezi nevýhody lze zařadit subjektivitu dat, dotazovaní při interview často uvádí informaci těžko ověřitelnou a občas i zkreslenou, která je založena na jejich pocitech.

Kvantitativní metoda udává naopak obsáhlou a objektivní informaci, hlavní výhodou této metody je rychlý způsob získání dat.

Kombinace těchto dvou metod dává možnost nejenom jít do hloubky problematiky, ale získat i celkový objektivní přehled o zkoumané menšině.

Důležité je brát v úvahu i etickou stránku výzkumu. Dodržení anonymity nebo diskrétnosti dat je nezbytným aspektem. V případě výzkumu náboženské skupiny, kterou jsou staroobřadníci, je nutné sledovat určitý kodex oblékání a chování. Pro porozumění pravidlům výzkumníkem a zjištění určitých tabu zkoumané skupiny je nezbytná přípravná fáze před proniknutím do prostředí, která je založená na studiu literatury.

Rozhodující roli během výzkumu hraje průvodce. Kvalita a úspěch výzkumu záleží na přítomnosti člověka, který je schopen zaručit se za výzkumníka a uvést ho do prostředí. V Rumunsku a Lotyšsku se průvodci stali zároveň i informátory, kteří nejenom poskytli důležité informace o skupině, do které sami patří, ale podělili se také o kontakty na důležité osoby nezbytné pro výzkum. Důležitým přínosem pro výzkum se stalo setkání s profesorkou Tartuské univerzity lingvistiky a dialektiky v Estonsku, která zkoumá specifické rysy jazyku staroobřadníků Čudského jezera. Ta se stala průvodkyní, která se velice podílela na výzkumu, poskytla vlastní literaturu a zorganizovala setkání s ochotnými respondenty, se kterými spolupracuje delší dobu.

Seznam dotazovaných je přiložen v tabulce níže.

Tabulka 1. Pasportizační údaje

jméno	údaje	lokace
Lotyšsko		
Evgeniy Anohin	zástupce komunity	Ekabpils
Kiril Anosov	učitel nedělní školy	Ekabpils

¹ KOKAISL, P. *Základy antropologie*. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 2007, s. 9.

Petr Ivanov	vedoucí modlitebního domu	Ekabpils
Elena Bizinova	zástupce komunity	Daugavpils
Olga Morozova	zástupce spolku mládeže	Riga
Petr Alexeev	zástupce komunity Zavoloko	Riga
Afanasij Ilarionovič	zástupce Grebenščikovské komunity	Riga
Estonsko		
Pavel Varunin	zástupce svazů komunit	Tartu
Irina Kulmoja	profesorka	Tartu
Fekla Gavrilovna	vedoucí bohoslužeb	Kallaste
Fekla Evstegneevna	důchodkyně	Kolkji
Rumunsko		
Ioan Suhov	student	Tulcea
Irina	zpěvačka sboru	Slava Cercheza
Doriment	duchovní otec	Mahmudia
Andrej Ampleev	zástupce komunity	Tulcea
Kornej	jáhen	Tulcea
Kornelij	duchovní otec	Tulcea

Zdroje: vlastní zpracování

3. Literární rešerše

Etnickou identitou se zabývá například Leoš Šatava ve své knize *Jazyk a identita etnických menšin*. Za hlavní znak etnické identity považuje jazyk a svou knihu věnuje jazykové situaci malých etnik ve většinové společnosti, uvádí důvody a druhy revitalizace jazyků, zdůrazňuje důležitost obrany malých etnik proti asimilaci.

Problematikou etnického povědomí se zabývá Thomas Eriksen ve svém díle *Etnicita a nacionalismus*. Tato kniha je věnována vzniku etnických identit, vztahům mezi dominantními společnostmi a menšinovými skupinami od úplné asimilace menšin až do jejich odchodu. Eriksen uvádí příklady států, kde je etnicita jednotlivce spojená s jeho postavením ve společnosti, jako např. na Mauriciu je práce tradičně rozdělována na základě etnicity nebo ve Rwandě v roce 1994 přežití záviselo na etnické identitě.

Právním postavením malých etnik se zabývali Ivo Pospíšil a Herald Scheu. Poslední ve své knize *Právní postavení náboženských menšin* popisuje soužití příslušníků různých náboženství, jejich status a dokumenty zaručující svobodu víry. Jiná publikace Heralda Scheua *Migrace a kulturní konflikty* podává informace o problémech soužití majoritních společností a minorit, autor uvádí příklady kulturních konfliktů nastávajících v důsledku migračních procesů, jako je např. účast muslimských dívek na povinných kurzech plavání, muslimský šátek v zubařské ordinaci.²

Vznik pojmu starověrci popisuje Nikolaj Nikolský ve svém díle *Historie ruské církve*. Autor uvádí obecnou informaci o reformě patriarchy Nikona a rozdělení církvi na novověrce a starověrce.

Povahou a motivy patriarchy Nikona a důsledky jeho novot v 17. století se zabýval Milan Švankmajer ve své knize *Dějiny Ruska*. Dospěl k názoru, že Nikon byl prchlivý a světsky založený patriarcha: „*sám jako světský kníže než jako duchovní pastýř*“. Švankmajer popsal Nikona jako ctižádostivého člověka, jehož motivy spočívaly pouze v nadřazení autority a rozšíření majetku.

---

² NESTERENKO, K. *Etnická identita Rusů (včetně Lipovců) v Rumunsku*, ČZU, Praha, 2015

Hlavním zdrojem informací z historie staroobřadníků v Estonsku se stal odborný článek z databázi EBSCO *Russian old believers and edinovertsy in Estonia and their monasteries, churches and houses of worship*³, který nabízí informace o rozkolu ruských církví v 17. století a názory starověrců. Autor popisuje okolnosti, které zformovaly jejich pozice, a důvody stěhování. Jaanus Plaat klade důraz na vztahy mezi starověrci a reformátory a především na situaci starověrců v době existence Sovětského svazu.

Dalším zdrojem informací z historie a kultury staroobřadníků v Estonsku se stala kniha Iriny Kulmoja *Očerky po istorii i kulture staroverov Estonii*, která je zaměřená především na lingvistickou otázku. Autorka klade důraz na morfologické, fonetické a syntaxické charakteristiky nářečí staroobřadníků a zdůrazňuje podobnost dialektů se staroobřadníky ruského Pskova, který se nachází na opačné straně jezera. Autorka popisuje dialekt staroobřadníků největšího ostrova v Čudském jezeře Piirissaar a uvádí vlivy na jazyk v podobě sousedství s Estonci a geografickými podmínkami, ostrovní separací, a následné archaické zvláštnosti jazyka. Zvláštní kapitola Irina Kulmoja věnuje vyprávění respondentů, obyvatelů ostrovů, s důrazem na lexické zvláštnosti.

Historií staroobřadníků Latgalska, jejich obřady a životním stylem, se zabývaly Rovnova, Zabunova, Markina v knize *Zavolokonskie čtenija*, založené na mezinárodní konferenci věnované Ivanovi Zavoloko, aktivistovi staroobřadníků. Každá kapitola knihy je od jiného autora, který participoval na konferenci. Nacionální sebevědomí staroobřadníků představoval Pavel Varunin. Popisuje různá historická období v souvislosti s posílením národní identity, například populární idea Moskva - třetí Řím v období panování cara Alexeje Romanova, což vedlo k posílení ruské státnosti, národního sebevědomí a nakonec panství pravoslaví, což vyvolalo reformy církve podle P. Varunina. Další kapitoly jsou věnovány například roli knihy a čtení staroobřadníků. „*Základ pro pochopení smyslu knihy vychází z potřeby mít určité správné texty pro vykonání bohoslužby a řešení praktických nejistých věcí v životě*“, uvádí Bahtina ve své kapitole.

---

³ Plaat, Jaanus. *Russian old believers and edinovertsy in Estonia and their monasteries, churches and houses of worship*. Regional review. 2011, issue 7. P. 79-92. 14 p. Dostupné přes databázi EBSCO.

Staroobřadníkům Rigy je věnován sborník článku *Zavolokonskie ctenia I.*

Autoři se zabývají specifickým dialektem staroobřadníků ve městě Riga, ikonopisným centrem, spisovateli, kteří se věnovali kultuře staroobřadníků, jako je Leskov, Karamzin atd.

4. Teoretická část

Tato část diplomové práce zahrnuje základní literární prameny související s problematikou migrací a etnických menšin, o které se tato práce opírá. Poslední podkapitola je věnována historickému pozadí staroobřadníků všech tří států.

4.1 Migrační procesy

Studium problematiky migračních procesů je nezbytnou součástí studia etnik. *Sledování migrací a interpretace zjištěných a zkoumaných faktů se vedle dokumentační a praktické hodnoty stávají i výpovědí o jedné z činností, jejíž bližší poznání nám umožňuje nahlédnout do celé řady prvků existence jednotlivce a společnosti*⁴.

Leoš Šatava se ve své knize *Migrační procesy a české vystěhovalectví 19. století do USA* opírá o typologii migrace vytvořenou W. Petersenem a uvádí její 4 typy:

1. Primitivní
2. Násilná migrace a migrace pod tlakem
3. Svobodná migrace
4. Masová migrace.

Hnací silou primitivní migrace je podle autora environmentální tlak. Charakteristickým rysem násilné migrace je vztah člověka se státem nebo s jinou společenskou institucí, přičemž autor dělí tento typ migrace na migraci pod tlakem a násilnou migraci. U migrace pod tlakem mají lidé možnost rozhodovat o přesunu, u násilné migrace lidé podléhají násilnému přemístění. Svobodná migrace je charakterizována vlastní vůlí lidí stěhovat se. Silou vyvolávající tento typ migrace je vyšší aspirace. Posledním typem migrace je migrace masová, kterou určuje kolektivní model chování. Autor rozlišuje masovou migraci podle typu usazení: buď na vesnicích - settlement, nebo ve městě - urbanization.⁵

---

⁴ ŠATAVA, L. *Migrační procesy a české vystěhovalectví 19. století do USA*. Univerzita Karlova, Praha 1989.

⁵ ŠATAVA, L. *Migrační procesy a české vystěhovalectví 19. století do USA*. Univerzita Karlova, Praha 1989.

Migrace zkoumaných etnických skupin staroobřadníků se dá přičíst ke druhému a čtvrtému typu. Staroobřadníci se stěhovali pod tlakem, hnací silou byl konflikt s Ruskou pravoslavnou církví. Kromě toho se tento typ odsunu dá považovat i za masovou migraci s usazením na venkově.

Po vystěhování a usazení na novém místě probíhá oddělený vývoj menšin od jádra etnického společenství. *S mateřským společenstvím si emigranti i po oddělení nadále uchovávají řadu společných rysů: etnické povědomí a etnonymum, společný jazyk, kulturu, způsob života, rysy psychické, antropologicko-rasové a další.*⁶

4. 2 Etnicita a znaky etnicity

Filip Tesař uvádí původ termínu etnikum (z řečtiny) - našinci. Odsud podle Tesaře vznikl výraz ethos jako zvyk, spojující společenství s určitou kulturou. Původně šlo zřejmě o skupinu příbuzensky spjatou, ale v době, kdy Řekové už žili v pravidelných kontaktech s kulturně odlišnými společenstvími a kdy máme výraz poprvé doložen, mohl znamenat asi totéž jako národ entitu rozvinutější než kmen, s autonomní politickou organizací a společenskou hierarchií, u níž se předpokládal společný původ.⁷ Termín ethnos byl poprvé použit při překladu Starého zákona pro neizraelské národy. V Novém zákoně se vyskytuje termín *ethnicus* pro označení pohanů, a dokonce i *lidí odjinud*.

Termín *etnická skupina* se začal používat od 60. let 20. století.

Pojem *etnická skupina* v evropském kontextu F. Tesař vymezuje jako *společenství, které nedosahuje úrovně národa, případně nemá vlastní stát.*⁸

Leoš Šatava vymezuje období přizpůsobování malých etnik většinovým společnostem. Období *adaptace*, které ještě nezahrnuje etnokulturní profil menšiny, dalším stupněm je *akulturace*, která mění obě skupiny navzájem. Poslední fází je *asimilace*.

---

⁶ BOTIK, J. *Enklava a diaspora ako zvláštne formy společenství Iudí*, Slovenský národopis, 21, 1973, s.499

⁷ TESAŘ, F. *Etnické konflikty*. Portál, s.r.o. Praha 2007, ISBN 978-80-7367-097-9

⁸ tamtéž

Výsledkem dlouhotrvajících a intenzivních akulturačních procesů jsou změny etnokulturního profilu příslušníků enkláv a diaspor, jejichž výsledkem je nejen oslabení determinantů etnické specifičnosti, ale i jejich postupná identita s okolním jinoetnickým organismem.⁹

B. Berry nabízí modelové vztahy mezi dominantním společenstvím a menšinami.

1. anihilace
2. asimilace
3. stratifikace
4. pluralismus
5. segregace.¹⁰

Při vzájemném kontaktu a koexistenci rozdílných etnických či rasových skupin dochází ke vzniku jednoho či několika z vytyčených modelů. Přes jedinečnost každé konkrétní situace je možné určité zobecnění.¹¹

Anthony Smith vyjádřil body, kterými se řídí příslušníci určité etnické skupiny při udržování vlastní skupinové identity. Při popisu dané problematiky Smith konstatuje: „*Tam, kde je tento soubor prvků přítomen, jde jasně o historicko-kulturní společenství s vědomím společné identity.*“¹² Autor vymezuje následující atributy určující skupinovou identitu:

1. Vlastní kolektivní jméno
2. Mýtus o společném původu
3. Sdílená historická paměť
4. Jeden či více odlišujících prvků společné kultury
5. Spojení s určitou „vlastí“
6. Pocit solidarity s významnými částmi populace.

---

⁹ BOTIK, J. *Enklava a diaspora ako zvláštné formy společenství ľudí*, Slovenský národopis, 21, 1973

¹⁰ BERRY, B. *Race and ethnic relations*, Boston, 1978, ISBN-10: 0395255090

¹¹ ŠATAVA, L. *Migrační procesy a české vystěhovalectví 19. století do USA*. Univerzita Karlova, Praha 1989.

¹² SMITH, A. D. 2003. *Etnický základ národní identity*, In: *Pohledy na národ a nacionalismus – čítanka textů*. Ed. Hroch, M. Praha: Slon.

Společné rysy určité etnické skupiny nejsou přesně vymezené a vyžadují individuální přístup. *Člověk může s určitou skupinou sdílet jazyk, s některými jejími členy – a s některými dalšími náboženstvími s úplně jinou kategorií osob zase stejnou ekonomickou strategii. Je zřejmé, že kritéria vytvářející etnicitu se liší.*¹³

Náboženství

Náboženství hraje významnou roli při utváření kolektivní identity. Podle Emile Durkheima je to záležitost kolektivní a má význam, pokud jej mohou sdílet. Náboženství posiluje vazby mezi lidmi, upevňuje pocit sounáležitosti vůči komunitě, a to za pomoci vykonávání rituálů. Během rituálů se lidé pravidelně setkávají, dodržují určité společné normy, které tyto lidi spojují. Náboženství poskytuje určitý systém norem a pravidel, pomocí kterého lidé sdílející tyto normy mají určitou představu správného chování.¹⁴

V případě zkoumaných menšin staroobřadníků je situace v každém státě odlišná. U staroobřadníků v Rumunsku je jazyk hlavní složkou identity, má dokonce i větší význam než náboženství, kvůli tomu, že Rumunsko je pravoslavný stát a víra staroobřadníků v těchto podmínkách není jejich diferenciacním znakem.

Situace je odlišná ve státech Pobaltí. Kvůli početné ruské menšině v Estonsku a Lotyšsku jazyk staroobřadníků při utváření jejich identity velkou roli nehraje, i když má svá specifika.

„Staroobřadnictví je jedním ze šesti tradičních náboženství na území Lotyšska včetně luteránství, baptizmu, pravoslavi, katolicismu a židovství. To je na státní úrovni, máme oficiální registrace a privilegovaná postavení, například nemusíme jít na státní úřad, pokud se chceme oženit, můžeme to provést v našem modlitebním domě a dostaneme veškeré dokumenty o uzavření manželství.“ – Petr Alexeev, zástupce komunity Zavoloko v Rize.

---

¹³ ERIKSEN, Thomas H. *Etnicita a nacionalismus*, Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012, s.38, 68, 69 ISBN: 978-80-7419-053-7

¹⁴ Durkheim, Emile. 2002. *Elementární formy náboženského života*. Praha: OIKOYMENH, ISBN: 80-7298-056-4

Sociální postavení

Sociální postavení může hrát roli při utváření etnického sebevědomí.

Podle Thomase Eriksena má sociální třída korelaci s etnicitou, *je vysoká pravděpodobnost, že osoby příslušející ke specifické etnické skupině zároveň patří k určité sociální třídě.*¹⁵

Tato korelace se dá pozorovat i na příkladu staroobřadníků, kteří od svého příchodu do cizích zemí byli především dělníky a řemeslníky. V Rumunsku jsou hlavně rybáři a včelaři, v Lotyšsku řemeslníci, v Estonsku rybáři a řemeslníci. Staroobřadníci všech států se dají zařadit k zemědělským populacím. Hlavním zdrojem obživy jsou pro ně jejich vlastně pěstované potraviny.

*Zaměstnání vystěhovalců mělo obvykle na život menšiny vliv zcela zásadního rázu. Při jistém zjednodušení je možno zobecnit, že zemědělské populace bývají konzervativnější při dodržování tradičních forem materiální a duchovní kultury, vyznačují se izolovaností, vázaností k půdě.*¹⁶

V současné době je těžké zařadit staroobřadníky k určitému povolání kvůli modernizačním procesům, přesídlením do měst a nezbytné spojitosti s institucemi. Pro porovnání sociálního postavení staroobřadníků ve třech státech v současné době je nutné obrátit se k legislativě.

Rumunsko

V současné době mají menšiny Rumunska včetně staroobřadníků veškeré příležitosti pro rovnoprávné postavení s ostatními občany, jako je rovnost vyznání, použití rodného jazyka atd.

V roce 2005 byl přijat návrh, který zakazuje jakýmikoliv přímými či nepřímými opatřeními modifikovat etnické složení obyvatelstva v oblastech tradičně obývaných menšinami a měnit hranice územněsprávních celků v neprospěch menšin, zaručuje právo na vzdělání v mateřském jazyce na všech stupních škol, dále právo zakládat vlastní kulturní zařízení finančně podporované státem, právo na získávání informací v mateřském jazyce (prostor ve veřejnoprávních médiích, možnost zakládání

---

¹⁵ ERIKSEN, Thomas H. *Etnicita a nacionalismus*, Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012, s.38, 68, 69 ISBN: 978-80-7419-053-7

¹⁶ HEROLDOVA, I. *Život a Kultura Českých exulantů z 18. století*, Československá akademie věd, Ustav pro etnografii a folkloristiku, Praha 1971.

soukromých sdělovacích prostředků), rovnost a nezávislost vyznání, nařizuje v lokalitách, kde počet příslušníků menšiny přesahuje 20 %, užívání mateřského jazyka v úředním styku včetně označení lokalit, ulic a veřejných institucí.

Příslušníci menšin se mohou před soudy vyjadřovat ve svém mateřském jazyce. Na úrovni místní správy je v některých oblastech možné užívat i jazyky menšin (v praxi jde především o maďarštinu).¹⁷

Lotyšsko

Ve státech Pobaltí je komplikovaná situace ruských menšin. V roce 1995 byl přijat zákon o statutu občanů bývalého SSSR, kteří nemají občanství Lotyšska. Na základě tohoto zákona získaly osoby ekonomická práva, ale sociální ani politická nedostaly. To znamená, že nemohou být členy politických stran, celkově nemají přístup k politice, a to i včetně volebního práva. 800 000 lotyšských Rusů jsou obyvatelé *druhé kategorie*. Podle Ivo Pospíšila jsou v Lotyšsku oblasti, kde ruská menšina tvoří většinu, a to v takovýchto situacích bývá na úřadech běžná praxe pro použití rodného jazyka, v Lotyšsku tomu ale tak není.¹⁸

Staroobřadníkům se to ve většině případech netýká, většina z nich občanství má. Bez ohledu na to, že se staroobřadníci svým způsobem diferencují od ruské menšiny, sdílejí v Rize jednu čtvrť - *Moskevský foršadt*. Tato čtvrť byla považována za ruské ghetto, protože ruskému obyvatelstvu bylo zakázáno žít v jiných částech města. Během druhé světové války tu bylo židovské ghetto, kde spolu s židy žili i Rusové, jak to bylo i v Rumunsku. Dodnes zůstává *Moskevský foršadt* zapomenutým koutem. Domy se tu zhoršují a jen málo z nich je rekonstruováno.

„My v současné době máme stejnou pozici jako katolictví a luteránství. Jen státní orgány neschválily jako státní svátek naše Vánoce a Velikonoce. To je jediným mínusem. Ale ve velkých firmách si staroobřadníci mohou dovolit nechodit do práce na naše svátky.“ - Elena Bizunova, zástupce komunity města Daugavpils.

---

¹⁷ NESTERENKO, K. *Etnická identita Rusů (včetně Lipovců) v Rumunsku*, ČZU, Praha, 2015.

¹⁸ POSPÍŠIL, I. Ruská menšina v Pobaltí. *Politologický časopis* 2/1998, s. 204-209. Další dostupnost: <<http://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/1998/2/1998-2-15-Pospíšil-Ruská%20menšina%20v%20Pobaltí.pdf>>

Estonsko

Situace ruské menšiny v Estonsku je lepší než v Lotyšsku. Podle zákona v oblastech, kde menšina tvoří 50 procent obyvatelstva, mají příslušníci této menšiny právo používat na úřadech vlastní jazyk. V Lotyšsku a Estonsku je kolem 30 procent obyvatelstva bez státního občanství, jsou to občané *druhé kategorie*, do které spadá ruská menšina.

Staroobřadníci mají privilegované postavení, jsou diferencovaní od ruské menšiny, mají státní občanství a umí estonštinu.

Sociální postavení ruské menšiny států Pobaltí má přímou souvislost s jazykovou znalostí.

Jazyk

Jazyk může být považován za jednu ze složek etnicity.

Jazyk bývá označován jako ten nejvíce určující znak etnicity, je považován za kulturní kapitál každého etnika.¹⁹

V případě zkoumaných menšin staroobřadníků je situace v každém státě odlišná. U staroobřadníků v Rumunsku je jazyk hlavní složkou identity, má dokonce i větší význam než náboženství, kvůli tomu, že Rumunsko je pravoslavný stát a víra staroobřadníků v těchto podmínkách není jejich diferenciativním znakem.

Situace je odlišná ve státech Pobaltí. Kvůli velkopočetné ruské menšině v Estonsku a v Lotyšsku jazyk staroobřadníků při utváření jejich identity velkou roli nehraje, i když má svá specifika.

Pro staroobřadníky všech tří států jsou typické jazykové asimilační procesy, odlišností mezi státy je různá míra jazykové asimilace.

Asimilační procesy intenzivně působí a mohou vyústit do několika podob:

1. Nahrazení kulturně agresivnější populace
2. Vyhoštění do nevýznamných funkcí
3. Silné ovlivnění především ve slovní zásobě
4. Ztráta svých rysů, jazyk se stane imitací jazyka agresivnější populace.²⁰

---

¹⁹ ŠATAVA, L. *Jazyk a identita etnických menšin*, Vyd. 2., Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. s. 17, 33, 40, 63, 77, 83. ISBN: 978-80-86429-83-0

²⁰ ŠATAVA, L. *Jazyk a identita etnických menšin*, Vyd. 2., Praha: Sociologické

U staroobřadníků Rumunska jde ve většině případů o *nahrazení kulturně agresivnější populace*, a to především mezi mladou populaci, a *Silné ovlivnění především ve slovní zásobě* mezi staršími lidmi. *Vyhoštění do nevýznamných funkcí* u lidí středního věku, kteří jazyk umějí, ale nepoužívají.

V Estonsku je mezi mládeží situace podobná jako v Rumunsku, jde spíš o *Nahrazení kulturně agresivnější populace*. Dospělí lidé jazyk umějí a žádná z těchto charakteristik se jich netýká, jako i v Lotyšsku, kde ruský jazyk umějí všichni.

Irina Külmoja vymezila několik faktorů majících vliv na jazyk menšiny:

1. Proces přejímání slovní zásoby od jazyka majoritní společnosti
2. Proces přejímání cizích lexických nebo syntaxických konstrukcí
3. Propojení jazykových kódů
4. Jazyková konzervace, především při jejím ovládnutí v cizojazyčném prostředí.²¹

Poslední dobou se řeč starousedlíků v Estonsku začíná propojovat s řečí ostatních Rusů, ale významným charakteristickým rysem stále zůstává jazyková starobylost. Podle Iriny Külmoja *starobylost je podmíněna zvláštní povahou té etnické konfesionalní menšiny vědomě zaměřené na nepřijetí novot, horlivě se snázejících ohradit svůj všední život, tradiční formy materiální a duchovní kultury, včetně jazyku od jakýchkoliv ohrožení od vnějšího prostředí. Ve většině případů se však zachování a konzervace jazyka týká konfesionalní lexiky. Ve slovní zásobě ostatních sfér života se poměrně hodně vyskytuje přebírání estonských výrazů.*²²

Estonsko

Současná situace v Estonsku je taková, že existuje trend integrace ruských dětí do estonského vzdělávacího systému a do estonské společnosti celkově. To vede

---

nakladatelství, 2009. S.17,33,40,63,77,83 ISBN: 978-80-86429-83-0

²¹ KULMOJA I. *Očerky po istorii i kulture staroverov Estonii*, university of Tartu PRESS, 2012, ISBN 978-9949-32-152-0

²² KULMOJA I. *Očerky po istorii i kulture staroverov Estonii*, university of Tartu PRESS, 2012, ISBN 978-9949-32-152-0

k tomu, že pro většinu dětí se ruština stává cizím jazykem. Ve článku „*Formování jazykové identity v podmínkách současné estonské školy*” Evstratová uvádí výsledky jazykového výzkumu uskutečněného mezi ruskými dětmi. 15 % procent respondentů vyjádřilo svou nejistotu ohledně rodného jazyka, a to včetně studentů ruských škol. Dalším závěrem, ke kterému dospěla Evstratová, je spojitost výběru školy s použitím jazyka v domácnosti a jazykem čtení literatury. Většina respondentů řekla, že nepovažuje svoje znalosti ruského jazyka za dostatečně dobré, a to především studenti estonských škol. Nicméně ochotu se učit a zájem o kulturu vyjádřilo 44 % respondentů. Kromě obtíží s odpovědí na otázku o rodném jazyce nastal problém se samoidentifikací. 4 % nezvládla zařadit sebe do jakéhokoliv národu, 23 % studentů řeklo, že jsou Estonci s ruskými kořeny. Výsledky výzkumu ukázaly, že studenti škol s ponořením umí ruský jazyk nejlépe, a nemají problémy se sebe identifikací.²³

Při zkoumání jazykové situace je důležité obrátit se k zákonu Estonska o jazyce od roku 1995, který uvádí, že jediným státním jazykem Estonska je estonština, ostatní jazyky jsou považovány za cizí. Hlavní sférou použití ruského jazyka jsou masmédiá. V Estonsku jsou dva druhy ruských časopisů a mnoho dvoujazyčných. Existuje státní ruské rádio, jehož vedení dbá na kvalitu a občas objednává analýzu vysílání u katedry ruského jazyka. Ruské televizní kanály neexistují, většina lidí však má doma satelity, což jim dává možnost sledovat ruské televizní vysílání.

Středoškolské vzdělávání v ruštině mizí, zaprvé kvůli demografickému posunu, zadruhé kvůli vládní politice. V Estonsku existují 3 typy škol: ruské školy, ruské školy tzv. s “ponořením”, kde je většina předmětů v estonštině, a úplné estonské školy. Rodiče mají na výběr, do jaké školy chtějí poslat své děti. Někteří rodiče schválně nechávají své děti učit se v estonských školách z důvodu, aby poté neměly na vysokých školách jazykové problémy, kvůli sociálnímu statutu a lepšímu zaměstnání.

Rumunsko

Lipovci v Rumunsku mají tendence k jazykové asimilaci s většinovou společností. Mládež většinou nemá motivaci učit se lipovský jazyk, lidé staršího věku

---

²³ EVSTRATOVA, S. *Formirovanije jazykovej lichnosti v uslovijach sovremennoj jazykovej školy*, 2014, [online] [cit. 29.02.2017] dostupné z:

<http://www.maailmakeeled.ut.ee/sites/default/files/www_ut/statja_s.jevstratova_vi.pdf>

ho zapomínají, protože ho nepoužívají. Bez ohledu na to, že Lipovci mají dostatečně silnou institucionální podporu, jakou je ruská televize, vlastní časopisy, kulturní centrum, církve. Nemají motivaci zachránit jazyk z ekonomických a společenských důvodů. Nevidí žádné výhody v používání ruštiny, znalost mateřského jazyka rodičů a prarodičů nemůže zlepšit ekonomickou situaci mládeže ani status ve společnosti. Hlavním nedostatkem v institucionální podpoře je absence ruských škol. Kromě nich Lipovcům chybí politická strana, která by pomohla sjednotit menšinu, upřesnit její zájmy, mít vyšší status ve společnosti jako maďarská menšina v Rumunsku, která má svou politickou moc.²⁴

Lotyšsko

Jazyková situace v Lotyšsku je nejlepší ze všech tří států. Mládež umí ruštinu na úrovni rodilých mluvčích, lotyšský jazyk ovládají také a mají kvůli tomu zaměstnanecké výhody, na rozdíl od lotyšské mládeže, která se nechce učit ruský jazyk kvůli komunistické minulosti. Hodně lidí staršího věku mezi ruským obyvatelstvem lotyšský jazyk neumí a mají kvůli tomu velice omezené možnosti na institucionální úrovni, například nemají státní občanství. Ale staroobřadníků se tato situace netýká, oni jsou považováni za autochtonní obyvatelstvo, všichni mají pasy, všichni umí lotyšský jazyk, jsou zastoupeni v parlamentu a mají velice aktivní veřejný život.

Staroobřadníci Lotyšska mluví současným ruským jazykem kvůli absenci vesnického obyvatelstva, kde by se starobylá ruština mohla zachovat, tak jako v Rumunsku a v Estonsku.

„Daugavpils je považován za ruské město, zachránit jazyk problém pro nás není, všichni tu mluví ruštinou.“ - Elena Bizunova.

Kolektivní paměť

Jelikož tato práce vychází z výsledků narativních rozhovorů a opírá se o vzpomínkové vyprávění respondentů, je nutné se obrátit ke konceptu kolektivní

---

²⁴ NESTERENKO, K. *Etnická identita Rusů (včetně Lipovců) v Rumunsku*, ČZU, Praha, 2015.

paměti. Francouzský sociolog a filosof Halbwachs vymezil kolektivní paměť jako sociální konstrukt. Podle něj jedinci narůstá paměť v procesu interakce a komunikace.

Paměť je proměnlivá v čase a záleží na pocitech, je subjektivně daná.

*Kdokoliv se na kolektivní paměti podílí, dosvědčuje příslušnost k určité skupině.*²⁵

Jan Assman rozlišuje kolektivní paměť na komunikativní a kulturní. Komunikativní paměť se opírá o každodennost, vztahuje se k nedávným vzpomínkám. Kulturní paměť vychází z velkých událostí a velkých historických jmen.²⁶ *Historie je svou povahou univerzální, ale paměť se živí vzpomínkami konkrétních lidí, které jsou někdy nejasné či mají sklon k zastírání.*²⁷

Nutností materializace kolektivní paměti se zabýval Pierre Nora, který navrhl koncept *místa paměti*.

*Místa paměti jsou především zbytky. Jsou krajní podobou, v níž paměti utvořené vědomí přetrvává v historii, která se k němu obrací, protože je nezná. Muzea, archivy, hřbitovy, sbírky, výročí, smlouvy, protokoly, památníky, svatyně, spolky, to vše jsou vršky, svědčící o jiném věku, o iluzích věčnosti.*²⁸

Podle Pierre Nora neexistuje žádná spontánní paměť, paměť je nutné chránit. Bez bdění se paměť neudrží.

Staroobřadníci se snažejí vytvářet a zachovat svá místa paměti. Například v Estonsku byl zrekonstruován dům významného ikonopisce Frolova a přestavěn na muzeum. Domovy bohatších staroobřadníků byly také předělány na muzea, uvnitř bylo ponecháno nádobí a nábytek, aby se zachovala paměť o tradičním způsobu života komunity.

Staroobřadníci Estonska s úctou chrání zbytky modlitebního domu, který byl spálen během druhé světové války, ve vesnici Kikita, vedle něhož byl poté postaven nový dům. Pro ně je to symbol těžkého období a obětí, který se rozhodli zachovat pro mladší generace.

---

²⁵ HALBWACHS, M. *Kolektivní paměť*, Vyd. 1. Nákladatelství SLON, 2010, ISBN: 978-80-7419-016-2

²⁶ TESARŮ, F. *Etnické konflikty*. Portál, s.r.o. Praha 2007, ISBN 978-80-7367-097-9

²⁷ NORA, P. *Mezi paměti a historií*, CEFRES, 1998, ISBN 80-902196-3-2

²⁸ Tamtéž

Kolektivní paměť usiluje o pocit sounáležitosti jedinců ke společnosti, především pokud se to týká společného původu a historického pozadí.

4. 3 Historické pozadí migrace staroobřadníků

Staroobřadníci jsou Rusové, kteří nepřijali církevní reformu patriarchy Nikona v 17. století a uprchli do klidných liduprázdných míst, tedy i do dunajské delty, na pobřeží Čudského jezera atd., aby se zachránili před pronásledováním. David Scheffel uvedl, že původní motiv izolace staroobřadníků není politický spor, ale důraz na předreformní podobu liturgie.²⁹

Cílem reformy ruské církve bylo její sjednocení s řeckou církví. Obrovský vliv na unifikaci řecké a ruské církve měla politika cara Alexeje Romanova, který si chtěl podřídit pravoslavný svět a zbavit ho turecké nadvlády. Se jménem Nikona je spjata církevní reforma opravující a sjednocující staré církevní texty a reglementující náležitosti pravoslavného ritu. Carská vláda spatřující v pravoslaví oporu své moci se postavila celou svou vahou na stranu Nikona a tvrdě postihla ty, kteří reformu odmítali, a vnášeli tak do ruské pravoslavné církve rozkol.³⁰

Došlo k úpravám svatých knih a obřadů, tradiční kříž o osmi koncích byl nahrazen čtyřramenným křížem, křížování dvěma prsty rituálním používáním tří prstů, namísto Izus bylo přikázáno psát Iizus a křest pokropením vytlačil dosavadní trojnásobné úplné ponoření během obřadu.³¹ Odpůrci reformy byli prakticky postaveni mimo zákon. Navenek by se mohlo sice zdát, že například v naší době málo srozumitelný spor o to, zda je třeba se křížovat dvěma či třemi prsty, byl opravdu malicherný, šlo tu však o mnohem více, a to zda „odkaz předků“ musí být neměnně zachován, či nikoliv. Houževnatý odpor stoupců nedotknutelnosti tradice a starého náboženského ritu starověrců, v oficiální terminologii razkolníků,³² vůči novotám a oficiální církvi dospěl na jednotlivých místech až k chiliastické extázi, vrcholící hromadným sebeupalováním. Carská moc, která nekompromisně podpořila Nikona,

---

²⁹ BUDIL, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*, Praha: 1998, s. 176

³⁰ ŠVANKMAJER, M. *Dějiny Ruska*, Praha: 1995, s.77

³¹ BUDIL, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*, Praha: 1998, s. 177

³² přívrženec církevní schizmy, starověrec

posuzovala však konečný smysl a cíl církevní reformy jinak než ctižádostivý patriarcha. Plně souhlasila s nezbytností unifikace náležitostí pravoslavného ritu a posílení vlivu církve. Neměla však nejmenší požadavek na zachování a rozšíření majetku církve a nadřazení autority patriarchy a církve carskému majestátu. Nikon jistě nikoli bez údivu viděl víceméně suverénní postavení nejvyšší církevní vrchnosti katolického světa a nebyl zřejmě vzdálen přání, aby podobného postavení dosáhl i on.

Prchlivý a zcela světsky založený patriarcha však narazil ve svých představách na odpor, jemuž nemohl čelit, zejména když vláda obratně využila nejednoty v nejvyšších kruzích pravoslavného kléru a neváhala proti ctižádostivému patriarchovi použít i to, že sám žil spíše jako světský kníže než jako asketický duchovní pastýř. V roce 1666 byl Nikon zbaven úřadu a poslán do vyhnanství.

Pro porozumění současné situaci staroobřadníků ve státech Pobaltí a v Rumunsku, jejich charakteristických rysů a vzájemných odlišností je nezbytné obrátit se k historickým událostem, které zformovaly jejich identitu v podmínkách určitého státu.

Je nutné brát v úvahu spojitost staroobřadníků s ruskou menšinou ve státech Pobaltí, proto budou v následujících kapitolách staroobřadníci do určité míry zahrnuti do popisu historických událostí majících jakýkoliv vliv na ruskou menšinu obecně.

Estonsko

Vznik ruské menšiny na území Estonska. V roce 1030 kníže Jaroslav Moudrý založil město Yuriev (Dorpat, Tartu) a „*po dobu 30 let zde byla ruská garnizona, s největší pravděpodobností zde žili ruští obchodníci, a možná byl i postaven pravoslavný kostel*“.³³ V této době začíná historie ruské komunity v Estonsku, její existenci potvrzuje folklór a jazyk – hodně východních slovanských převzetí ve starověkém estonském jazyce, pokrývající téměř všechny oblasti života.

---

³³ ISAKOV, S. *Russkoe staroobradcheskoe menšinstvo v Estonskoj Respublike (1918-1940)*, 2000, ISBN: 9985-60-904-2

V období od 13. do 16. století byly Baltské země ovládány křižáckými rytíři. V tomto okamžiku se ruská komunita v Tallinnu (Revel) a Tartu (Dorpat) výrazně zvýšila.³⁴

Roste počet ruského obyvatelstva ve městě Narva, které se stalo důležitým obchodním centrem Ruska se Západem. Staví se pravoslavné kostely.

Na počátku 17. století se po krvavé polsko-švédské válce celé území Estonska dostalo pod vládou švédské koruny a stalo se švédskou provincií.

Příchod staroobřadníků. Od 17. století probíhá rozšiřování ruského obyvatelstva na západním břehu jezera Peipsi (Čudského jezera), první ruští osadníci sem přišli v 16. století. Jedná se o vznik první staroobřadnické komunity v Estonsku. Jak je známo, první modlitební dům byl postaven v obci Kikita v roce 1740.

Na počátku 18. století v důsledku severní války se Estonsko stalo součástí Ruské říše. Nicméně, skutečná moc na území patřila k privilegované německé vrstvě. To založilo speciální režim, při kterém se zde Rusové necítili jako zástupci dominantního národa.

V 19. století zůstávaly státy Pobaltí německým okrajem v Ruské říši. Vývoj ruské kultury v této době zastávali ruští návštěvníci: spisovatelé, vědci.

Během vlády Nikolaje I. byla prováděna represivní vládní politika. V roce 1820 byl v Estonsku proveden soupis starověrců, bylo zakázáno stavět nové modlitební domy, staré chrámy byly zavřeny. Jediná fungující církev zůstala ve vesnici Kasapee.

V době panování Alexandera III. začíná politika rusifikace pohraničních zemí. Během tohoto období se počet ruského obyvatelstva v Estonsku výrazně zvýšil. Rusové se stali největší etnickou skupinou v provincii po Estoncích a před Němci.

Obecně však platí, že ruská obec v Estonsku byla izolována od života estonské a německé společnosti. Začátek dvacátého století byl poznamenán přijetím důležitých zákonů pro starověrce. V roce 1905 byl přijat zákon o náboženské svobodě.

Nová etapa v historii ruské komunity začíná vyhlášením nezávislé Estonské republiky v roce 1918. Toto období je pro ruskou menšinu charakteristické získáváním rysů národnostní menšiny a diaspory. Nová etapa nastala v životě

---

³⁴ S ohledem na to, že církevní reforma v Rusku proběhla až v 17. století, dají se první usedlíci považovat za staroobřadníky.

starověrců v Estonsku, nejprve získali právo účastnit se ve volbách do parlamentu. V roce 1926 bylo podle nového zákona Estonska znovu zaregistrováno 12 komunit starověrců. Během tohoto období bylo v Estonsku přibližně 10 000 starověrců.

Do konce roku 1930, během probíhající estonizace, začala ruská menšina kompletně definovat sama sebe: uvědomili si sebe jako etnickou a kulturní skupinu odlišnou jak od Rusů v Sovětském svazu, tak i od ruských emigrantů v jiných zemích. Pochopili, že je třeba vytvořit si vlastní speciální ruskou subkulturu v Estonsku.³⁵

V období první republiky bylo v Estonsku několik set ruských škol, gymnázií, ruských knihoven, novin atd.

Zřízení sovětské moci v roce 1940 a německá okupace 1941-1944 způsobila nenapravitelné škody na kultuře staroobřadníků v Estonsku. Během války byly vážně poškozené chrámy.

Po připojení Estonska Sovětským svazem byly téměř všechny ruské společnosti, organizace, noviny uzavřeny a jejich aktivní úředníci potrestáni. Počet ruských mluvících se závažně zvýšil. Nově vytvořená kultura v Estonské SSR byla nejen ruská, ale v první řadě sovětská. V poválečných letech a po celou dobu sovětské moci byli estonští starověrci v úpadku. Vláda prováděla širokou antináboženskou propagandu a ateistickou výchovu mládeže. Modlitební domy začaly navštěvovat většinou ženy a starší osoby. V období od roku 1955 do roku 1965 šla většina mladých lidí do měst, především do Tallinnu a Tartu. Ve srovnání s předválečným počtem starověrců v období sovětské vlády se jejich počet snížil o polovinu. Nicméně v Estonsku byla duchovní atmosféra více svobodnější než v Rusku a v mnoha jiných republikách Sovětského svazu, což lákalo vědce a spisovatele

S vyhlášením nezávislosti Estonské republiky v roce 1991 začala nová etapa v historii ruské komunity. Složení Estonska se výrazně změnilo. Přibližně 80 000 ruskojazyčných obyvatel opustilo zemi. Podle Isakova, ruská diference vzrostla ve srovnání se sovětským obdobím, a to jak z politického hlediska, tak v běžném životě. To svědčí o tvarování určité etnokulturní skupiny – estonských Rusů. V roce 1995 byl po mnoha letech znovuobnoven spolek estonských staroobřadníků.

---

³⁵ ISAKOV, S. *Russkoe staroobradcheskoe menšinstvo v Estonskoj Respublike (1918-1940)*, 2000, ISBN: 9985-60-904-2

Lze tedy konstatovat, že dějiny ruské komunity v Estonsku mají za sebou dlouhou a obtížnou cestu, kde zvláštní pozici mají staroobřadníci, kteří spadají do ruské menšiny, ale určitým způsobem sami sebe diferencují. Odlišnosti staroobřadníků od pravoslavných Rusů budou popsány v dalších podkapitolách.³⁶

Lotyšsko

S ohledem na historické rozdělení Lotyšska na několik regionů je nutné brát v úvahu jejich odlišné historické cesty. V této podkapitole budou uvedeny 2 regiony: Kuronsko a Latgalsko, kde převládá zkoumaná skupina. Historické území Latgalska spadalo pod vládu Řeči Pospolité, tím pádem staroobřadníci tohoto regionu nemají se staroobřadníky Rigy společnou historii ani jazyk.

Kvůli řadě příčin, které jsou popsány v této kapitole, utíkali staroobřadníci do různých míst, jedním z nich se stalo území současného Lotyšska.

V 17. století přišli staroobřadníci na území, které bylo rozděleno mezi dvěma státy: Polskem a Švédskem. Nejsložitější situaci měli obyvatelé východní části Lotyšska-Latgalska, které tou dobou spadalo pod *Rzeczpospolitu (Reč Pospolitu)*.

Latgalsko

Vojenské akce z padesátých let 17. století se rozvinuly mezi Polskem, Ruskem a Švédskem, a výsledkem bylo to, že se území Latgalska stalo dějištěm prudkých bojů a devastací. Závažným důsledkem těchto událostí byl mor (1657, 1661, 1710), který snížil populaci a vedl k přeměně orné půdy. Situace, která postihla obyvatele, byla tak velká, že historici nazývají období druhé poloviny 17. století „*Krvavou potopou*“.³⁷

Východiskem z této situace mohlo být především zapojení rolníků zvenčí jako pomocné síly na opravu zničeného území. To vysvětluje, jak byl pro polské vlastníky půdy vítán příliv nových lidí, mezi kterými byli i staroobřadníci.

---

³⁶ KONOVALOVA, P. *Analyza osobenostej jazyka diaspory Tartu*, 2012, [online] [cit. 29.02.2017]

dostupné z:

<http://www.maailmakeeled.ut.ee/sites/default/files/www_ut/0005_magkonovalova_gimnazija_rus_jaz_v_est.pdf>

³⁷ ZAVARINA, A. *Russkoe naselenije Vostochnoj Latvii*, Riga, 1986

Tento souhrn podmínek vytvořených na jedné straně v rámci ruského státu, na druhé na území Řeči Pospolité, vedl ke vzniku komunity ruských starověrců v Latgalsku.

Velký rozmach útěku nejenom staroobřadníků, ale i obyčejných rolníků z Ruska nastal na počátku 18. století za vlády Petra I. Tato migrační vlna byla způsobena nárůstem daní, odvodů, feudálním tlakem, atd. Situaci starověrců ještě zhoršila dodatečná opatření proti nim, jako vyhláška Petra I. I když nebili staroobřadníci přímo pronásledováni, vláda významně zasahovala do jejich práv: všichni starověrci byli předmětem dvojitého zdanění, za právo nosit vousy museli zaplatit speciální daň, a tak dále.³⁸

Další migrační vlna nastala ve druhé polovině 18. století za vlády Kateřiny II. Nevolnictví v Rusku dosáhlo extrémní podoby, vyjádřené v legitimizaci neomezené zvláště proti osobě, majetku a nevolnické práci.³⁹

Útěk lidí do zahraničí včetně Latgalska pokračoval i později, a to navzdory skutečnosti, že v roce 1772 po prvním rozdělení Polska bylo Latgalsko připojeno k Rusku. Únik do zahraničí neznamenal získání svobody. Feudální podmínky se na konci 18. století ve východní Evropě mezi sebou příliš neliší. Ale rolníci věděli něco jiného: aby bylo možné přilákat a udržet pracovní sílu, poskytovali polští statkáři určité výhody. Mající zájem o přítok ruských utečenců byli ochotni vzít je domů a poskytnout jim bezpečný úkryt. Velký význam k rozhodování o útěku mělo přesvědčení, že je polské a německé obyvatelstvo neprozradí ruským státním orgánům. V roce 1826 bylo v Latgalsku 26 966 starověrců.⁴⁰

Na počet starověrců v první polovině 19. století mají vliv vynucené konverze k pravoslavné víře, což vedlo k odchodu staroobřadníků do Polska.

Ve 30. letech začal v Lotyšsku přechod starověrců do „*Edinoverije*“⁴¹, což se odráží ve změně statistických údajů. Církev *Edinověrců* vznikla z podnětu pravoslavné církve a vlády a zaujímala pozici uprostřed ortodoxní církve a církve starověrců. Služby prováděli Edinoverci na základě starých knih a starého obřadu, ale

---

³⁸ *tamtež*

³⁹ ZAVARINA, A. *Russkoe naselenije Vostochnoj Latvii*, Riga, 1986

⁴⁰ ZAVARINA, A. *Russkoe naselenije Vostochnoj Latvii*, Riga, 1986

⁴¹ jedné víry

organizačně spadali pod pravoslaví. Podnětem k přechodu na *edinoverije* sloužila vláda Nikolaje I., jeho potlačování staroobřadníků. Nicméně, tento přechod se nestal masovým fenoménem. Do nové víry vstoupila hlavně bohatší vrstva starověrců, kvůli vyhláše, která v první řadě porušují zájmy těch bohatších.⁴²

Největšího uvolnění a svobody dosáhli staroobřadníci za vlády Nikolaje II., byly vydány vyhlášky o toleranci a svobodě víry. Po únorové revoluci bylo přijato usnesení o zrušení náboženských omezení. Dvacáté století je charakterizováno jako zlomový bod v životě staroobřadníků. V roce 1918 Lotyšsko získává nezávislost. Staroobřadníci dostali lotyšské pasy a aktivně participovali na politickém životě, například dva ze staroobřadníků byli vybráni za členy vlády během voleb v roce 1920 a veřejně zastupovali zájmy lotyšských staroobřadníků. Tehdejší vláda plně odpovídala zájmům a nadějím starověrců, kteří také poskytovali pomoc v peněžní podobě. Lotyšská vláda podporovala staroobřadníky nejen po stránce politické, ale i finanční, staroobřadníci mohli kupovat dřevo se slevou na stavbu a rekonstrukci kostelů. Některé komunity dostávaly od státu pozemky na stavbu kostelů. Vztahy mezi vládou a náboženskou skupinou se dají pojmenovat jako výhodná spolupráce. Trvalo to až do roku 1940, do sovětské okupace území Lotyšska.

Komunity staroobřadníků ztratily za dobu sovětské vlády svá území, neměly možnost vést matriky a veškeré archivy byly konfiskovány. Kostely se staly předmětem silného ideologického tlaku. V médiích se vyskytovaly divoké útoky na křesťanství a kněze. Ve velkém nákladu byly publikovány letáky o nebezpečí náboženství. Po celou dobu se konaly večerní přednášky, kde bylo duchovenstvo kostela nazýváno „nepřítelem pracujícího lidu.“⁴³ Nicméně se staroobřadníci snažili dodržovat své tradice i ve nejsložitějších životních podmínkách.⁴⁴

Po vstupu Lotyšska do SSSR přišlo do života církve těžké období – boje o přežití v ateistickém státě. Je to období zničených chrámů a perzekuovaných kněží.

Nová etapa v historii Lotyšska a lotyšských staroobřadníků nastala získáním nezávislosti v roce 1991.

---

⁴² ZAVARINA, A. *Russkoe naselenije Vostochnoj Latvii*, Riga, 1986

⁴³ COJA, S. *Pravoslavnaja cerkev v gody vojny*, [online] [cit. 29.02.2017] dostupné z: <<http://www.russkije.lv/ru/lib/read/orthodox-church-ii-world-war.html>>

⁴⁴ *Zavolokonskie ctenia*. Riga, 2014, ISBN 9984-9499-8-2

Kuronsko

Historie staroobřadníků v Kuronsku se od historie Latgalska liší. První zmínky o ruských usídlencích v Rize spadají již pod 13. století do církevní reformy v Rusku, tudíž můžeme tyto usídlence považovat za příznivce staré víry. Masová migrace staroobřadníků postihla Rigu, stejně tak jako Latgalsko a Estonsko, především v 18. století za vlády Petra I. Staroobřadníci si zvolili Rigu, bez ohledu na to, že od roku 1710 bylo toto území připojeno k Rusku. Zprvé kvůli vyhovující teritoriální poloze, blízkosti k původním zemím z jedné strany, a nedostižnosti pro vlády ze strany druhé. Zadruhé je to absence rekrutské povinnosti, což je důležitým bodem, s přihlédnutím k jejich náboženským postojům. Poslední a hlavní příčinou toho, proč se Riga stala centrem přitažlivosti pro staroobřadníky, je její rychlý ekonomický růst a rozvíjející se obchod. V 18. století Riga pokračovala v lákání staroobřadníků kvůli politice Kateřiny II. a jejímu zrušení celních hranic mezi Ruskem a státy Pobaltí, což způsobilo příliv obchodníků a vyrovnání práv německých řemeslníků s ostatními.

19. století je také charakterizováno přílivem ruského obyvatelstva z důvodu rychlému kapitalistickému růstu. Nejbohatší ze staroobřadníků pomáhali své komunitě materiálně, stavěli modlitební domy, nemocnice, školy.

Tabulka 2. Počet staroobřadníků

léta	v číslech	% z obyvatelstva celkem	% z ruského obyvatelstva
1817	2112	5 %	19,50 %
1826	5425	12,9 %	-
1830	7905	15,2 %	-
1848	9000	15,30 %	-
1850	8174	13,30 %	-

1851	8385	13,1 %	51,50 %
1854	7756	11,60 %	-
1856	8000	12,90 %	-
1857	8091	13,10 %	-
1897	9567	3,40 %	22,50 %
1908	6 1177	-	26,90 %
1913	0 1550	3 %	16,50 %

Zdroje: *Zavolokonskie ctenia*. Riga, 2014, ISBN 9984-9499-8-2

Tabulka ukazuje nepřetržitý růst staroobřadníků v Rize, především ve druhé polovině 19. století a začátkem 20. století, ačkoliv absolutní počet stoupal, relativní počet klesal vzhledem k vzrůstajícímu počtu ostatních etnických skupin. Klesal relativní počet staroobřadníků v rámci ruského obyvatelstva z důvodu přílivu pravoslavných ruských. Pokles počtu staroobřadníků v letech 1854 a 1855 se dá vysvětlit připojením jejich značného počtu k *Edinoverii*.

Pro pochopení formování a postavení staroobřadníků v Rize je nutné se obrátit k sociálnímu stavu komunity. V tabulce níže jsou zahrnuty údaje z roku 1854.

Tabulka 3. Sociální stav staroobřadníků

obchodníci	117
měšťané	3036
dělníci	8521
rolníci	331

Zdroje: *Zavolokonskie ctenia*. Riga, 2014, ISBN 9984-9499-8-2

V 18.-19. století staroobřadníci jako i ostatní Rusové žili v periferii, většinou v *Moskevském foršadtě*,⁴⁵ kvůli tomu, že žít a obchodovat ve městě jim nebylo dovoleno. Řižští Němci se báli konkurence na okrajích a byli jedinými mezinárodními obchodníky. Situace se změnila rozkazem Kateřiny II. o stejných právech. Od té doby začíná ekonomický růst staroobřadníků. Značně vzrostl počet obchodníků, což je určujícím faktorem jejich odlišnosti od ostatních komunit dodnes.

Rumunsko

Lipovci⁴⁶ utekli do delty Dunaje, která byla součástí Osmanské říše, v 17. století. Turci jim dovolili dodržovat jejich náboženství a stavět kostely jen s podmínkou, že nebudou vyšší než mešity. Podle Miroslava Hrocha Turci neměli za cíl náboženskou homogenizaci. *Vítězní osmanští dobyvatelé demonstrovali svoji převahu také tím, že kladli důraz na nadřazenost islámu nad křesťanstvím. Jejich cílem nebyla náboženská homogenizace (i když konvertity vítali), ale udržení náboženské bariéry jako bariéry sociální a politické. Tento princip segregace však na druhé straně nutil porobené obyvatelstvo, aby sdílelo specifickou podobu omezené samosprávy v systému tzv. milletů. Za jejich jediného představitele uznávali Osmani duchovenstvo: celá správa byla ostatně organizována podle náboženských komunit. Také ve vnitřním životě křesťanských komunit měli duchovní mimořádně silné postavení. Ortodoxní církev byla ovšem na většině balkánského území pod kontrolou řeckého duchovenstva.*⁴⁷

V tuto dobu byli Lipovci spokojeni a to trvalo až do 19. století. V letech 1877-1878 se odehrávala rusko-turecká válka, jejíž důsledkem bylo připojení delty Dunaje k Rumunsku. Z toho důvodu tam začali příjíždět Rumuni, a tím pádem se populace Lipovců zkrátila v procesu asimilace. Počet lipovsky mluvících se zmenšil.

---

⁴⁵ osada, která se nachází mimo město

⁴⁶ Staroobřadníci v Rumunsku

⁴⁷ HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody*, Vyd.1. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2009. S. 230, 240, 248 ISBN: 978-80-7419-010-0.

Po skončení první světové války a revoluce začali Rumuni počítat všechny ruské bolševiky. Staroobřadníci byli diskriminováni a obviněni ze špionáže pro Sovětský svaz.

Výrazným příkladem úpadku jazyka a složitého období pro minoritu je období druhé světové války. „*Museli jsme bojovat proti Rusům, to pro nás byla opravdu strašná situace.*” - jáhen Kornej. Ve městě Tulcea měli Lipovci svoje ghetto, kde museli nosit židovské hvězdy. Ve školách nesměly děti mluvit rusky. Učitelé museli upozornit na děti, které mluvily rusky, a poté se děti musely podrobit tělesným trestům.

Rumunská vláda dokonce vytvářela plány na deportaci starověrců.

Všichni respondenti se shodli, že opravdu špatná situace nastala v době komunismu. „*Bylo nám povoleno chodit do kostela jen v určitou dobu*”, - babička Irina. Je to část úpadku ruského jazyka. Jakýkoliv náznak ruského národa byl považován za hanebný čin. Jediná ruská škola byla zavřena. „*Já jsem jako chlapec odmítal mluvit rusky, všem jsem říkal, že jsem Rumun, být Rusem bylo ostudné.*” - Vasiliy Suhov.⁴⁸

---

⁴⁸ NESTERENKO, K. *Etnická identita Rusů (včetně Lipovců) v Rumunsku*, ČZU, Praha, 2015.

5. Praktická část

Tato kapitola vychází z terénního výzkumu a je věnována srovnávací analýze staroobřadníků zahrnující lingvistickou a konfesijní situaci. Poslední podkapitola je obrácena k dějinám každodennosti. Pro dějiny každodennosti je obecně charakteristická nejen koncentrace na každodenní život obyčejných lidí, ale také zájem o subjektivitu životních zkušeností. Cílem není bez subjektivní analýza společnosti, nýbrž na subjekt orientovaná analýza světa a jeho zkušenosti. Tím se nové bádání o každodennosti dostává nad rámec výzkumu materiální kultury, výživy, spotřebního chování, odívání, bydlení, pracovních poměrů atd.⁴⁹

5.1 Jazyková situace a vzdělání staroobřadníků

Jazyk hraje značnou roli ve formování identity, udává pocit sounáležitosti jedinců k určité společnosti a pomocí jazyka se lidé mohou sebeidentifikovat a vymezit se vůči ostatním.

Estonsko

Podle oficiálních statistik žije v Estonsku 68 % Estonců a 26 % Rusů, mezi poslední lze zařadit 37,5 tisíc starousedlíků, kteří se přestěhovali do Estonska před 2. světovou válkou, a 300 tisíc těch, kteří přišli do Estonska po druhé světové válce včetně jejich potomků. S ohledem na značné procento rusky mluvících ve státě se nedá zkoumat jazyk staroobřadníků samotný, ale důležité je brát v úvahu celkovou situaci použití ruského jazyka v rámci států. Vzhledem k tomu, že státy Pobaltí mají podobné historické pozadí, jazyková situace přesídlenců bude podobná i v Lotyšsku.

Do prvního typu přestěhovalců spadají staroobřadníci a ostatní starousedlíci, jejich řeč se značně liší od řeči poválečných přesídlenců. Kolem tří tisíc staroobřadníků žijících na pobřeží Čudského jezera mluví dialektem „pskovským“⁵⁰. Druhá skupina je velice heterogenní sama o sobě, buď se to týká sociálního statusu nebo jazykového použití. Většina z nich se přestěhovala do států Pobaltí během období Sovětského svazu, jsou velice různorodí. Hodně lidí mluví dialekty a neumí

---

⁴⁹ DULMEN, R. *Historická antropologie*. 2001, ISBN 80-86569-15-2

⁵⁰ Původem z města Pskov, které se nachází na opačné straně Čudského jezera

spisovný ruský jazyk. První vlna přestěhovalců se snažila zbavit se sovětských výrazů a podobovat se metropoli co nejméně. Dnešní trend je úplně opačný, vyskytuje se snaha zachovat si spisovný ruský jazyk bez estonského přebírání.

Obyvatelstvo západního pobřeží Čudského jezera bylo vždy považováno za bilingvní. Staroobřadníci zde měli dobré vztahy s Estonci, kteří jsou luteráni a neměli žádný problém s vyznáním ruských sousedů. Možná kvůli těmto dobrým vztahům nebyli staroobřadníci zcela izolováni a tato otevřenost ovlivnila i jejich jazyk. Pro jazyk současných staroobřadníků jako i pro jazyk ostatních bilingvních lidí je typické přepínání jazykových kódů, přejímání cizích lexických a syntaxických konstrukcí a slovní zásoby.⁵¹

Hlavním charakteristickým rysem jazyku staroobřadníků Západního pobřeží Čudského jezera je zvláštní rybářská slovní zásoba. Staroobřadníci této oblasti mají víc než 6000 názvů ryb a jsou zajímavým předmětem výzkumu estonských dialektologů. Rybářská lexika odráží všední život staroobřadníků a zvýrazňuje starobylost jejich dialektu.⁵²

Lotyšsko

Na území Lotyšska přišli staroobřadníci z různých míst: z Jaroslavské, Pskovské, Novgorodské gubernie. Každá z těchto oblastí Ruska ovlivnila dialekt staroobřadníků. Obyvatelé kdysi Jaroslavské gubernie byli považováni za obchodníky, proto je jejich řeč ovlivněna terminologií spojenou s obchodem.

Stav pomorské komunity byl koncem 80. let v úpadku. Ve státech Pobaltí nebyli téměř žádní učitelé duchovního vzdělání, mládež u bohoslužeb skoro chyběla. Žádné sbory neexistovaly. 6. února v roce 1989 se v chrámu Rižské Grebenščikovské

---

⁵¹*Humaniora Lingua Russica*, Tartu, 2009. Maailmakeeled.ut. [online] [cit. 29.02.2017] dostupné z:

<http://www.maailmakeeled.ut.ee/sites/default/files/www_ut/kylmoja_tendencii_razvitija_jazyka_v_diaspore_.pdf>

⁵² NESTERENKO, K. *Rusové (staroobřadníci) v Estonsku*, 2016. [online] pestraevropa.hks.re [cit. 29.02.2017] dostupné z: <<http://pestraevropa.hks.re/2016/rusove-starobradnici-v-estonsku/>>

komunity konal kongres, jehož plánem bylo vytvoření učilišť. Podle současných lotyšských právních předpisů mohou být duchovní učiliště otevřené jen duchovním centrem náboženského vyznání. V roce 2005 bylo učiliště otevřeno.

Učiliště realizuje dvouletý vzdělávací program pro starověrce s praktickou orientací, podobný typům vzdělávacích programů EU. Kombinovaná forma vzdělávání se předpokládá na tři roky studia.

Stručný popis předmětů:

1. Liturgická pravidla (литургический устав)
2. *Znamenný* zpěv (знаменное пение / знаменный распев)⁵³
3. Liturgická cvičení
4. Historie starověrců
5. Dějiny ruské církve
6. Obecné církevní dějiny (od postavení kostela před rozkolem v roce 1054)
7. Slovanský jazyk
8. Úvod do teologie (katechismus)
9. Úvod do Písma svatého
10. Biblický příběh - jako úvodní kurz, předchozí exegeze Starého a Nového zákona.
11. Písmo Starého zákona – pouze pět knih Mojžíšových
12. Písmo Nového zákona – pouze čtyři Evangelia.
13. Lotyšský jazyk byl povinným předmětem pouze pro obyvatele Lotyšska⁵⁴

Staroobřadníci tu netrpí problémy se zachováním ruského jazyka jako v Rumunsku nebo Estonsku.

„Netrápí mne, že ruština není na státní úrovni, máme požadavky, například odevzdávat účetní výpisky církve, jako všechny ostatní v lotyšském jazyce, jinak používám ruštinu bez problémů. Lotyšská národnost je málopočetná, je to pochopitelné, proč ruštinu nezavádí na státní úroveň.“ – Elena Bizunova.

---

⁵³ Obecný způsob staroruského bohoslužebného zpěvu vycházející z tzv. neumových znaků – znamjon (знамён), užívaných pro jeho zápis.

⁵⁴ MIROLUBOV, I. *Russkije v Latvii*. 2010 [online] russkije.lv [cit. 29.02.2017] dostupné z: <http://www.russkije.lv/ru/journalism/read/russkie_v_latvii_3/09_rvl_istorija_obraz.html>

Rumunsko

Oficiálním jazykem země je rumunština, východorománský jazyk příbuzný např. s francouzštinou, italštinou, španělštinou a portugalštinou. Původ rumunštiny je ovšem třeba hledat u latiny, jazyka Římské říše. Je to jeden románských jazyků ve východní Evropě, který však také vstřebal slovanské vlivy – ze slovanských jazyků pochází asi 20 % jeho slovní zásoby. Menší vliv na něj měla i řečtina, turečtina, maďarština a němčina. Rumunština je oficiálním jazykem nejen v Rumunsku, ale také v Moldavsku (tam je označována za moldavštinu) a v srbské autonomní oblasti Vojvodina. Rumunsky mluvící komunity bychom našli také na Ukrajině (Černivci a Oděsa), v Bulharsku, Maďarsku a samozřejmě také v zemích, kam míří rumunští emigranti (Itálie, Francie, Španělsko, Portugalsko, Spojené státy, Kanada, Izrael...), dále se rumunština používá při bohoslužbách na mnišské hoře Athos. Druhým nejrozšířenějším jazykem v Rumunsku je maďarština, která je rodným jazykem 6,7 % obyvatel, třetím potom romština (1,1 %). V Rumunsku tradičně mluví poměrně hodně lidí francouzsky, ale u mladých lidí v poslední době převládla angličtina. Němčina se vyučuje mnohem méně, a to hlavně v Transylvánii, která dlouho patřila k Rakousko-Uhersku.⁵⁵

Obecná lingvistická situace Lipovců

U Lipovců jde ve většině případů o koexistenci dvou jazyků: rumunského a staroruského. „*Pokud jeden z jazyků neumíš, tak v životě nepochopíš, o co jde, jedno slovíčko z rumunštiny, jiné z ruštiny.*“ – babička Paša, vesnice Slava Rusa. Když Lipovci mluví s Rusy, snaží se používat jen ruštinu, avšak často dovolují volné přecházení mezi dvěma jazyky. Stupeň tohoto přecházení záleží na vesnicích.⁵⁶

Lipovský jazyk

Lipovská komunita v Rumunsku používá 3 jazyky: lipovský, staroslověnský a ruský. Za lipovský jazyk se považuje staroruština. Lipovským jazykem mluví lidé

---

⁵⁵ *Základní informace o Rumunsku* [online] mundo.cz [cit. 29.02.2015] dostupné z: <<http://www.mundo.cz/rumunsko/geografie>>

⁵⁶ NESTERENKO, K. *Etnická identita Rusů (včetně Lipovců) v Rumunsku*, ČZU, Praha, 2015.

staršího věku většinou na vesnicích, kde se jazyk zachovává mnohem snáze než ve městech. Lipovský jazyk ve městě je hodně ovlivněn rumunštinou, lidé ho již zapomínají a mládež nemá zájem a motivaci se ho naučit. Speciální školy neexistují, natož každodenní vzdělávací zařízení. „*Používáme lipovský jazyk jen v kostelích, doma a v našem centru, žijeme v latinském státě a už opravdu zapomínáme na svůj mateřský jazyk.*” – Andrej Ampleev, zástupce lipovské komunity v Rumunsku.

„*Odešli jsme z Ruska v době formování veršového systému, v době formování ruské slovesnosti, proto mluvíme jen dialektem.*” – babička Irina.⁵⁷

Staroslověnský jazyk

Staroslověnský jazyk je církevní jazyk, který se používá v liturgii. V současné době neexistují nedělní školy, výuka však probíhá o prázdninách, kdy se všichni zájemci mají možnost učit staroslověnský jazyk a používat *žaltář*. Učitelem je ten, kdo zná písmo azbuku, knihu žalmů. „*Děti doma většinou mluví rumunsky a v náboženství se používá staroslověnština, vychází to tak, že jsou Rumuni, kteří umí staroslověnštinu.*“ – duchovní otec Kornelij.⁵⁸

Ruský jazyk

Současnou ruštinu mají Lipovci možnost se učit v Lipovském centru, kde se setkávají zájemci různého věku a kromě jazykové výuky pořádají i poetické večírky a koncerty. „*Provádíme výuku v našem centru o víkendu od 10 hodin do 13 hodin, bohužel ještě nemůžeme vytvořit ruský mluvící třídy na středních školách. Máme 2 dětské skupiny, od 4 do 7 let a od 7 do 13 let.*” – Andrej Ampleev.

V Rumunsku se koná mnoho aktivit spojených s podporou ruského jazyka, například na severu státu se každý rok koná festival ruské poezie a také soutěž ve znalosti ruského jazyka. „*Naše děti jezdí na tábory do Moskvy a Petrohradu, jsou i tací, kteří nastupují na vysoké školy v Rusku, jako třeba dcera duchovního otce.*” – Andrej Ampleev.

V první polovině 20. století Lipovci žijící v Rumunsku ani neuměli rumunský jazyk. Na vesnicích i ve městech, v obchodech a na trzích – všude mluvili ruským jazykem. Přestože rumunský jazyk uměli, měli ruský přízvuk. „*Nikdy jsem nemluvil*

---

⁵⁷ NESTERENKO, K. *Etnická identita Rusů (včetně Lipovců) v Rumunsku*, ČZU, Praha, 2015.

⁵⁸ NESTERENKO, K. *Etnická identita Rusů (včetně Lipovců) v Rumunsku*, ČZU, Praha, 2015.

s maminkou rumunsky, doma jsme Rusové. Moje babička rumunský jazyk ani neuměla, přitom žila ve městě, ne na vesnici.” – Andrej Ampleev.

V současné době se situace změnila, mládež, a to většinou mezi Lipovci, se učí ruský jazyk jako cizí, a kdo ještě umí svůj mateřský jazyk, ten má rumunský přízvuk. *„Já si myslím, že to není problém, že naše děti mluví rumunským jazykem, všichni žijeme v Rumunsku, jsme občané Rumunska, ale každý dodržuje své. Když člověk opravdu miluje svůj národ, své etnikum, tak určitě bude umět i jazyk jako moje děti. Ony žijí mezi Rumuny, ale umí ruský jazyk a jsou pyšné na svůj původ.“* – babička Irina.

Co se problémů spojených s učiteli týče, jsou pouze na vesnicích, ve městě Tulcea ne. Právě proto v Rusko-lipovském centru nejsou žádné problémy kvůli tomu, že se ruský jazyk učí jen Rusové. Sami Rumuni nemají zájem o ruštinu jako o vedlejší cizí jazyk, učitelé ruského jazyka mají práci jen v Rusko-lipovském centru.⁵⁹

Pro staroobřadníky Rumunska je ruský jazyk téměř hlavní složkou identity. Ve státech Pobaltí má jazyk staroobřadníků souvislost s velkou ruskou menšinou, proto při tvorbě identity důležitou roli nehraje, nicméně má své specifické odlišné znaky spojené především s náboženstvím.

5.2 Konfesionální situace

Následkem státního pronásledování se stalo to, že starověrci zůstali bez biskupa. Duchovní mají právo světit jen biskupy, takže nastala složitá situace, kdy někteří starověrci odmítli přijmout Nikonské duchovenstvo, protože ho považovali za heretické, a proto zůstali bez duchovenstva. Ti se označují jako bezpopovci.

Jiná část starověrců naléhala na nutnost přijetí novověrcích duchovních s podmínkou jejich odmítnutí reforem patriarchy Nikona. V důsledku toho mezi popovci převládala zkušenost přijetí duchovních přes pomazání. Za doby vlády cara Nikolaje I. se situace bezpopovců v Rusku zhoršila, vláda se rozhodla je vykořenit. Jako odpověď na pronásledování bezpopovců se zrodila myšlenka o založení starověrského biskupského stolce mimo Rusko. V roce 1846 se v Bělokrinickém klášteře nacházel bývalý bosensko-sarajevský metropolita Řek Amvrossij, který

---

⁵⁹ NESTERENKO, K. *Etnická identita Rusů (včetně Lipovců) v Rumunsku*, ČZU, Praha, 2015.

souhlasil s připojením se ke starověrcům prostřednictvím svěcení (pomazání). Tím se od té doby v Bílé Krinice obnovila církevní hierarchie.⁶⁰

Rumunsko

V Rumunsku převládají tzv. *popovci*, ale existuje zde i církev *bezpovců*. Dříve bylo toto rozdělení jasně vymezeno. Bezpopovci považovali přijetí metropolitů Amvrossie za svatokupectví. „*Rumunsko pro nás koupilo tohoto duchovního, nazýval se Boží matkou kadynou.*“⁶¹ – Pimon, pracovník církve.

Nepřijali bílokrinickou hierarchii, svou získali až v roce 1923 – ta se označuje jako Novozybské vyznání, jehož představitelem se stal Alexandr Kalinin. Rozdělení starověrců navzájem je přivedlo ke vzdorům a špatným vztahům. Nebylo možné se ženit ani se s příslušníky jiných církví jakkoli přátelit. „*Moji rodiče mě zavrhli, když jsem se vdala za muže, který patřil do bezpopovské církve.*“ – babička Paša. „*Tehdy mezi námi byla opravdu válka.*“ – jáhen Kornej. Jediným rozdílem bylo to, že příslušníci popovské církve měli kostel, ve kterém se nacházela zvonkohra, jež oznamovala svátky i smrt. Příslušníci beglopopové (bezpovské) církve fakticky kostel neměli, pouze modlitebny.⁶²

Chatnici

V Rumunsku jsou i ti, kteří ani ve 20. století nepřijali popa z Ruska – těm se říká chatnici, což je druh bezpopovského směru. Modlí se doma a veškeré svaté obřady provádějí sami doma. „*Chatnici nepřijímají cizí jídlo, nádobí mají všechno vždy své vlastní.*“ – duchovní otec Kornelij.

V současné době už v Dobrudže chatnici nejsou, zbývají jen vzpomínky na ně, a to většinou negativní. „*To není možné provádět svátosti sám, to znamená, že vůbec nemají žádné náboženské obřady.*“ - duchovní otec Doriment.

Skopci

Kromě církve popovců a bezpopovců je ve městě Tulcea ještě církev tzv. *skopců*. *Skopci* jsou ruští starověrci, kteří považují kastraci za boj s vlastním tělem, za

---

⁶⁰ NESTERENKO, K. *Etnická identita Rusů (včetně Lipovců) v Rumunsku*, ČZU, Praha, 2015.

⁶¹ Rum. (*Cadâna*) Odaliska, byla otrokyně v sultánově paláci v Osmanské říši, která sloužila sultánovým ženám

⁶² NESTERENKO, K. *Etnická identita Rusů (včetně Lipovců) v Rumunsku*, ČZU, Praha, 2015.

spasení duše. *Skopci* se nemodlí k lipovským ikonám, mají své vlastní a jiné odmítají. Ve městě Tulcea zůstalo jen několik rodin *skopců*, ostatní většinou žijí v Rusku. Je to velmi uzavřená skupina, která nepřijímá nikoho ani do své církve, ani do svého života.

Při výzkumu nebylo možné se ani dostat dovnitř kostela *skopců*, ani seznámit se se zástupci sekty. *Skopci* preferují izolaci, což je vidět na příkladu jejich kostela, jehož okna jsou zatlučená a celý je zahrazený plotem.

Molokané

Další skupinou jsou *molokané*. Název *molokané* pochází od zvyku pít mléko v době půstu, což je u pravoslavných křesťanů zakázáno. Sami *molokané* jsou si jisti, že mají původ z Písma svatého, kde svatý Petr řekl: „*Oblibte si slovesné mléko.*“

Druhým názvem *molokanů* je *duchovní křesťané*. Tento název zdůrazňuje, že smysl života není v těle, ale v duchu. Název *duchovní křesťané* má původ také v Písmu svatém. V období carského Ruska byli *molokané* považováni za nejhorší heretiky. Neuznávali jakékoliv ikony ani křížky, kromě toho *molokané* neschvalují úctu k svatým, odmítají církevní hierarchii, nejedí vepřové maso a nepijí alkohol. Kromě toho *molokané* odmítají církevní svátosti, dávají přednost jen duchovním svátostem, které se nijak nevztahují k tělu. Odmítají kostely a chrámy, protože jsou vytvořeny lidskýma rukama a mají přímý vztah k tělu. Bohoslužba se u *molokanů* koná v domech členů komunity a je založená na četbě Bible. Uprostřed pokoje se staví stůl, po levé straně jsou lavičky pro ženy, po pravé straně pro muže.

Podle různých názorů dotazovaných a metody sněhové koule výzkumníci zjistili, že *molokané* v Dobrudže ještě před rokem byli, ale nepodařilo se je ani potkat, ani zjistit, jestli tam stále jsou. Podle slov Andreje Ampleeva zástupce *molokanů* odjel do Lotyšska.⁶³

Lotyšsko

Na území Lotyšska se nacházejí desítky modliteben a šest kostelů. Absolutní většina starověrců Lotyšska jsou bezpopovci pomorského vyznání (neuznávají vysvěcené církevní představitele – popy) a kvůli tomu, že nemají duchovního otce, nemají ani církevní hierarchii. Ze svátostí uznávají pouze křest a svátost smíření, které udílejí představitelé církvi. Bezpopovci *pomorského* vyznání uznávají

---

⁶³ NESTERENKO, K. *Etnická identita Rusů (včetně Lipovců) v Rumunsku*, ČZU, Praha, 2015.

manželství, na rozdíl od bezpopovců *fedosejevského* vyznání. Ti sice provádějí misionářskou činnost, ale ve skutečnosti mizí.⁶⁴

K formálnímu rozdělení mezi staroobřadníky došlo na počátku 18. století kvůli otázce manželství. Spor byl založen na rozdílech v sociálním statusu jejich následovníků. V důsledku zvýšené prosperity bylo nutné předat dědictví svým dětem, to pak ovlivnilo ideologii staroobřadníků, kteří opustili požadavky na univerzální celibát a začali uznávat občanská manželství.

Druhá část staroobřadníků, která patřila především mezi lidi s nízkými příjmy, i nadále trvala na odmítání manželství a byla zařazena mezi nejvíce škodlivé sekty, protože *se neslýchaně rouhají kostelu a svátostem, odmítají manželství, nemají morální hodnoty*.⁶⁵

V Lotyšsku zůstali jenom čtyři lidé *fedosejevského* vyznání, kteří jsou velice izolovaní, nepřijímají pokračování rodu, aby nepodrobovali své děti mukám do druhého příchodu Pána Ježíše.⁶⁶

Estonsko

Staroobřadníci v Estonsku (podobně jako i v Lotyšsku) patří ke skupině označované jako *bezpovoci*. To znamená, že nemají duchovního otce (popa), ale vedoucího církve. Církevní hierarchii *bezpovoci* odmítají stejně jako i většinu svátostí kromě dvou: křtu a svátosti smíření. V Estonsku jsou staroobřadníci zastoupeni *pomorským* a *fedosejevským* vyznáním. Rozdělení bylo dříve striktní, příslušníci jednoho vyznání nemohli chodit do cizích modlitebních domů nebo uzavírat sňatky s příslušníky jiného vyznání. V současné době mohou staroobřadníci chodit do jakéhokoliv modlitebního domu, ale ve většině případů každý člen komunity chodí tam, kam si zvykl chodit od dětství, kam chodili jeho rodiče. Téměř nikdy se nestane, že pomorec půjde do *fedosejevského* modlitebního domu. Hlavní rozdíly mezi těmito vyznáními jsou:

1. Barva oblečení na bohoslužbu (sarafán u žen a azjam u mužů). Pomorci se na svátky oblékají do šatů bílé barvy, *fedosejevci* je mají vždy černé.

---

⁶⁴ NESTERENKO, K. *Ruští staroobřadníci v Lotyšsku*, 2015. [online] pestraevropa.hks.re [cit. 29.02.2017] dostupné z: < <http://pestraevropa.hks.re/2015/Rusove-Pobalti/> >

⁶⁵ ZAVARINA, A. *Russkoe naselenije Vostochnoj Latvii*, Riga, 1986

⁶⁶ NESTERENKO, K. *Ruští staroobřadníci v Lotyšsku*, 2015. [online] pestraevropa.hks.re [cit. 29.02.2017] dostupné z: < <http://pestraevropa.hks.re/2015/Rusove-Pobalti/> >

2. Lidé, kteří uzavřeli sňatek, se nesmějí v modlitebních domech modlit v přední části – mají své určené místo na bohoslužbách vzadu. Dříve ovšem fedosejevci po vstupu do manželství nemohli ani dovnitř modlitebního domu. V současnosti je dovoleno modlit se i vdovám, což dříve možné nebylo.

3. Způsob zavazování šátků u žen – to ovšem v současnosti již dodržuje málokdo.⁶⁷

5.3 Materiální kultura staroobřadníků

Ke studiu problematiky etnické historie národů je cenným zdrojem hmotná kultura zkoumané populace. Tato kultura nese specifika etnické komunity, prostřednictvím čehož je možné diferencovat etnické skupiny.

Oblečení

Oděvy ruských staroobřadníků jsou součástí materiální kultury, která stejně jako bydlení ve skutečnosti neztratila svou etnickou specifičnost. Tato specifičnost se projevuje ve střihu šatů, způsobu nošení za různých okolností: pohřeb, modlení. Oděv se zachoval téměř až do dnešních dnů, především při návštěvě kostelů a modlitebních domů. Staroobřadníci mají stejné tradiční oblečení v každém státě.

Lotyšsko

Proces transformace a mizení tradičního ruského oblečení v Latgalsku začal s rozvojem kapitalistických vztahů.

Zachování tradičního oděvu jakož i bydlení způsobila ekonomická situace, slabý rozvoj peněžních vztahů a závažnost hospodářské situace zemědělců. V této situaci vše, co potřebovali pro šití, dostávali ruští rolníci na své farmě a po dlouhé době v podmínkách izolace mohli vyrábět pouze tradiční oblek z jejich původní vlasti.⁶⁸

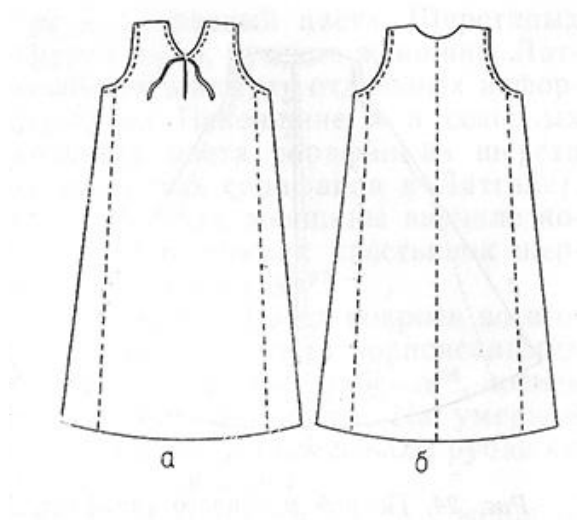
⁶⁷ Pestrá evropa

⁶⁸ ZAVARINA, A. *Russkoe naselenije Vostochnoj Latvii*, Riga, 1986

Zachování starých forem oblečení, a to nejen ceremoniální, ale i každodenní, způsobila církev, která hraje důležitou roli pro starověrce, káže asketický způsob života, je proti inovacím, včetně oděvní tradice.⁶⁹

Zejména církev usilovala o boj proti pronikání městského střihu oblékání do každodenního života starověrců. Spoléháním na negramotnost staroobřadníků se je církev snažila zastrašit myšlenkou, že městské šaty jsou důsledkem zahraniční módy a při nošení narazí na strašlivý hněv Boží, a dokonce i smrt ruského státu.

Tradičním ženským oblekem je sarafán.

Obrázek 5. Tradiční ženský sarafán

dostupné z: ZAVARINA, A. *Russkoe naselenije Vostochnoj Latvii*, Riga, 1986

*Sarafány na všední dny z druhé poloviny 19. století. Většina žen je nosila s páskem. Jenom starší ženy nosily letní šaty neboli sarafány bez pásku, protože důsledně dodržovaly zvyky. Na mrtvou ženu dávali sarafán také bez pásku, jak je předepsáno dle pravidel církve.*⁷⁰

V 60.-70. letech 19. století se v ženském kostýmu Latgalska začaly vyskytovat některé změny. Sarafán se stal z každodenního typu oblečení převážně ceremoniálním oblekem.

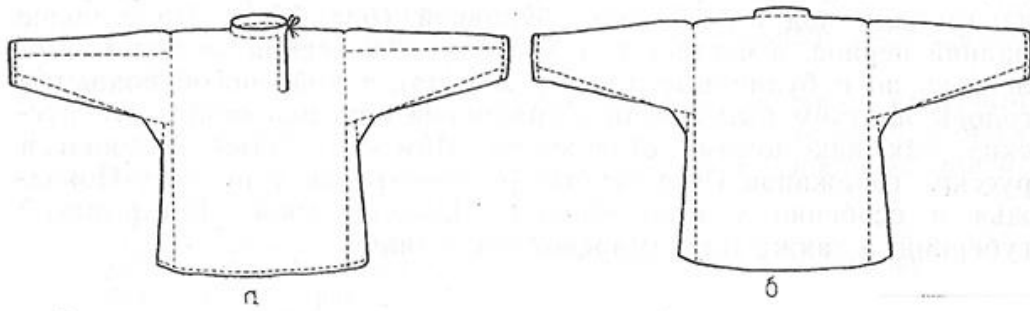
Mužský oblek starověrců v oblasti Latgalska si také držel své vlastní charakteristické rysy, které vznikly v původní vlasti. Ruští muži Latgalska na přelomu

---

⁶⁹ Tamtéž

⁷⁰ Tamtéž

19. - 20. století měli na sobě jen halenku s výstřihem na levé straně.

Obrázek 6. Tradiční mužská košile

Dostupné z: ZAVARINA, A. *Russkoe naselenije Vostochnoj Latvii*, Riga, 1986

Košili - halenku nosili s kalhotami, které se v ruštině nazývají *portky*. Až do zhruba 70 let. minulého století byly kalhoty šité z látky bílé barvy.

Staroobřadníci Latgalska ve druhé polovině 19. století zachovali jeden, v národopisné literatuře považovaný za poměrně starý, typ oblečení - *azyam* neboli župan. Každodenní *azyamy* se nosily s páskem, ale při vstupu do modlitebního domu musel muž sundat pásek a v době trvání církevní služby držel levou rukou *azyam* (knoflíky *azyam* nemá), a pravou rukou se modlil. Na konci 19. století přestal být *azyam* v Latgalsku, stejně tak i v Estonsku a jinde, obyčejným, každodenním oblečením. Zůstal jen částí modlitebních a pohřebních kostýmů.

V zimě nosili muži i ženy ovčí kabáty.

Tradiční obuví staroobřadníků jsou *láptě*⁷¹, jsou považovány za velice archaický typ obuvi, který zdůrazňuje starobylou charakteristiku zkoumané menšiny.

Přechod k městskému typu oblečení závisel na mnoha faktorech: rozvoji kapitalistických vztahů, práci ve městech, finanční stránce - oblečení z továren vyžadovalo méně nákladů a práce než tradiční oblek.

*Při analýze kostýmu staroobřadníků Latgalska stojí v centru zájmu především ženské oblečení, které jasně odráží shodné rysy s oblečením z ruských měst Pskov a Novgorod, což svědčí o společném původu převážné části ruského obyvatelstva Latgalska a obyvatel Novgorodu (hlavně jeho jihozápadní části) a Pskova.*⁷²

⁷¹ [obuv z lýka](#)

⁷² ZAVARINA, A. *Russkoe naselenije Vostochnoj Latvii*, Riga, 1986

Estonsko

Tradiční oděv staroobřadníků pobřeží Čudského jezera byl až do konce 19. století v mnoha ohledech podobný oblečení populace severozápadních oblastí Ruska. Nicméně náboženské vyznání a nezemědělské obchody hrály roli při tvorbě některých zvláštností. Až do poslední čtvrtiny 19. století celá populace staroobřadníků Čudského jezera zachovávala tradiční ženský kostým v podobě košile, opasků, tunik, zástěr, svetrů a šálků. Na přelomu 19.-20. století byl nahrazen sukni s halenkou.

Mužský oblek starověrců na konci 19. a začátkem 20. století byl v podstatě stejný jako u ruských měšťanů: košilová halenka spuštěná přes kalhoty s páskem, vesta a sako. Na nohou měli ruské boty.

Na počátku 20. století se městský typ oblečení konečně utvrdil.

Jiná situace je s modlitebním oblečením.

Modlitebním oblečením žen byl sarafán, halenka a šátek tmavé barvy. U mužů byl speciálním oblekem *azyam*.⁷³

Součástí modlitebního oblečení byly *lestovka*⁷⁴ a *podrushnik*⁷⁵.

Rumunsko

Oblečení staroobřadníků Rumunska je podobné jako v Lotyšsku a v Estonsku. Ženy si před vstupem do chrámu musí pokrýt hlavu šátkem. Sukně (většinou barevná) by měla být dlouhá a široká s osobitým pestrobarevným páskem z bavlny. Ženy také nosí halenku s dlouhými rukávy. Vdaná žena musí mít vlasy spletené do dvou copů a nosit «*kičku*»⁷⁶, naopak svobodná má jeden cop, do kterého vplétá barevné stužky. Svrchní části oblečení mohou být ze stejného materiálu, ze kterého se šila sukně. Starší ženy chodí do kostela s «*lestovkou*». Muži musí nosit do kostela košili s dlouhými rukávy převázanou páskem a dlouhé kalhoty.⁷⁷

Charakteristickým znakem oblečení staroobřadníků Rumunska jsou pestré barvy.

---

⁷³ *azyam* je tradiční ruský svrchní oděv

⁷⁴ růžence

⁷⁵ koberec pro modlitby

⁷⁶ starobylá ruská ženská pokrývka hlavy

⁷⁷ NESTERENKO, K. *Etnická identita Rusů (včetně Lipovců) v Rumunsku*, ČZU, Praha, 2015.

*Staroobřadníci-Lipovci se oblékají do barevných věcí, jejich košile jsou většinou pestré. Pokud na sobě mají bílou košili, pak alespoň límeček je pestrobarevný.*⁷⁸

Obydlí

Bydlení jako součást materiálního života hraje klíčovou roli při výzkumu etnik. Typ staveb odráží styl života, ekonomickou prosperitu a zájmy lidí.

Lotyšsko

Geografické prostředí, do kterého přicházejí staroobřadníci, se obecně příliš nelišilo od geografického prostředí v jejich původní vlasti. To dalo staroobřadníkům možnost využít v nových místech osídlení nejen obvyklý stavební materiál a tradiční techniky stavebního zařízení, ale dokonce i typ domů. Nebylo ani nutné provádět žádné změny staveb s ohledem na socio-ekonomické podmínky, které se také prakticky nelišily.⁷⁹

Většinou do Latgalska přicházeli staroobřadníci z Pskovské oblasti a přinášeli s sebou tradice svého území. To se týká i typu staveb. Mezi charakteristické rysy stavby v Latgalsku patří stavba domu ze smrku a borovice a absence fundamentu. Od 19. století začali staroobřadníci stavět domy na speciální kameny. Typ bydlení většiny ruských rolníků Latgalska se dá považovat za nízké nebo podzemní bydlení, specifčnost je hlavně u jižních regionů s teplým podnebím.

Dalším znakem je stavba nízkých domů kvůli klimatickým podmínkám, jakož i materiálním faktorům, a také skutečnost, že nízké domy stavěli místní obyvatelé.

Ruští rolníci Latgalska ve většině případů dodržovali velmi archaický typ střechy, slámovou. Tvar a konstrukce obytných a hospodářských budov ruských rolníků Latgalska se nelišily originalitou. Specifické jsou jenom názvy některých částí staveb, které se do značné míry shodují s Pskovskými názvy. Dědění stavebních tradic ruských rolníků od svých předků se vyvíjelo a v průběhu času i zlepšilo,

---

⁷⁸ *Zavolokonskie ctenia*, Riga, 2014, ISBN 9984-9499-8-2

⁷⁹ ZAVARINA, A. *Russkoe naselenije Vostochnoj Latvii*, Riga, 1986

některé z nich však kvůli kulturnímu pokroku způsobenému vítězstvím kapitalistického výrobního procesu vymřely.⁸⁰

Zajímavou odlišností staveb staroobřadníků je „černá“ pec, která neměla troubu. Tato tradice se udržela do 60.–70. let 19. století. Nejdůležitější stavbou staroobřadníků je parní lázeň, která také měla „černou“ pec. Během topení v takové peci jde dým dovnitř do chalupy a zaplňuje místnost. Pec pro staroobřadníky hraje velkou roli a plní několik funkcí. Byla používána pro vaření, na pečení chleba, na vyhřátí domů, byla i místem na sušení věcí. A v neposlední řadě sloužila také na koupání a paření. To je největším a nejdůležitějším dědictvím od předků a hlavním charakteristickým rysem staroobřadníků - použití pece na koupání a paření.

Lotyši by stejně jako jiné etnické skupiny žijící na území Lotyšska mohli ovlivnit vnitřní uspořádání a výzdobu domova a interiéru, ale na to by potřebovali bližší kontakty, které jsou většinou vytvořeny při uzavírání smíšených manželství, která byla vzácná. Lze tedy učinit závěr, že ubytování staroobřadníků Latgalska si v hlavních rysech udrželo svůj svébytný charakter.⁸¹

Estonsko

Obce starověrců v Estonsku mají uliční nebo pobřežní typ plánování.

Tato forma plánování vznikla pod vlivem vazby obyvatelů s jezerem. Obce jsou roztažené na délku a ty, které byly v okolí, se nakonec spojily.

Pro starověrce Čudského jezera je typické kompaktní uspořádání obydlí a hospodářských budov, zahrnutých do jednoho dvora. Mimo dvůr stavěli obvykle jen parní lázně.

Pro staroobřadníky všech států mají parní lázně velký význam. Typickou pro parní lázně Estonska je zvláštní místnost na sušení cibule.

Typ staveb estonských staroobřadníků je shodný s lotyšskými, kvůli podobným klimatickým podmínkám, geografické blízkosti a stejným původním místům bydlení, většinou v Pskovské a Novgorodské oblasti.

---

⁸⁰ ZAVARINA, A. *Russkoe naselenije Vostochnoj Latvii*, Riga, 1986

⁸¹ tamtéž

Rumunsko

První osídlenci, Lipovci, kteří přišli do Dunajské delty, žili v chalupách z rákosí. Teprve v 19. století začali stavět první domy: dřevěný rám opletený rákosím a pomazaný dunajským bahnem. Střechy také pokrývali rákosem a rákosím také topili v peci. Terénní úpravy byly podobné jako u staroobřadníků Lotyšska a Estonska. Hlavní v domě byla pec, kolem pece byly pokoje. Parní lázně také zaujímaly důležité místo. Většinou je stavěli pouze bohatší staroobřadníci, a to na zádním dvoře. Ti, kteří parní lázeň neměli, chodili k sousedům. Černá pec je tradičním druhem parních lázní mezi staroobřadníky.

Domy Lipovců v Rumunsku mají svůj charakteristický rys - většinou jsou barevné, mají barevné okenní rámy s řezbou. Podle těchto prořezávaných ráků se dají rozlišit domy Lipovců od domů Rumunů.

Jídlo

Tradiční kuchyně je jednou z důležitých oblastí hmotné kultury lidí. Potraviny a způsob jejich přípravy vychází ze směru ekonomické aktivity, která je dána klimatickými a přírodními podmínkami.

Lotyšsko

Po přemístění staroobřadníků do Latgalska se žádný z těchto faktorů nezměnil. Klimatické podmínky a ekonomická oblast zájmů zůstala, a to bylo předpokladem pro jejich přežití v nových místech.

Církev starověrců směřovala své úsilí k tomu, aby se zabránilo všemu novému, co by dokázalo proniknout z vnějšího světa, z jiného vyznání. Aby se takové situaci předešlo, církev v první řadě uložila řady zákazů na potraviny a nápoje - například cizí maso bylo zakázáno.

Náboženství nedovolilo používat stejné nádoby nebo jíst s příslušníky jiné víry ze stejné misky. Církev kázala nutnost postní doby pro očištění duše.

Vazba většiny farem s trhem byla slabá, vnější trh měl malý vliv na tuto oblast života staroobřadníků. Převážná část potravin byla stejně jako dříve vyrobena na farmách samotných rolníků.

S rozvojem kapitalismu se domácnosti staroobřadníků nezměnily. To svědčí o slabosti ekonomických vztahů a pomalém rozvoji.⁸² Kromě toho hrála důležitou roli katolická církev, která zakazovala smíšená manželství na národní úrovni, což se stalo překážkou v pronikání cizích věcí do všedního života lidí, a to včetně kuchyně Lotyšů, Bělorusů a dalších etnických skupin žijících na území Lotyšska.

Zvláštní místo mezi pokrmy z mouky zaujímá rosol⁸³ z fermentované (kyselé) mouky. Jeho příprava je založena na metodě zpracování fermentátu.

Estonsko

V materiální kultuře starověrců pobřeží Čudského jezera představovalo jídlo konzervativní stranu života více než bydlení a způsob odívání. Po dlouhou dobu zůstávalo typickým ruským pokrmem jídlo z mouky a krup stejně jako u staroobřadníků Lotyšska.

Nejdůležitější byla ve stravě obyvatel Čudského jezera ryba. Staroobřadníci vlastní mnoho rozmanitých způsobů jejího vaření: vaření, pečení, sušení. Z čerstvých malých ryb vařili rybí polévku.

Významné místo v životě starověrců měl čaj. Čaj staroobřadníci pili vždy v dopoledních hodinách i odpoledních hodinách, mezi obědem a večerí. Podmínkou k přípravě čaje je existence samovaru. Každá rodina má i v dnešní době v domě *samovar*⁸⁴, i když jej nepoužívá. Šálek čaje je způsobem, jak shromáždit celou rodinu u jednoho stolu.

Na zahradách kromě obyčejných plodin, jako jsou brambory, rajčata a okurky, pěstují cibuli a ta zaujímá přibližně 80 procent všech plodin. V parní lázni dokonce existuje speciální prostor na sušení cibule.

Zajímavou zvláštností staroobřadníků Estonska jsou cukrové bonbóny, které jsou považovány za tradiční dezert. Většina staroobřadníků má tyto ručně vyrobené bonbóny vždy doma.

V současné době je způsob vaření čudského obyvatelstva shodný s městským. Nicméně podíl výrobků vyráběných na jejich zahradách přispívá k zachování některých tradičních pokrmů.

---

⁸² ZAVARINA, A. *Russkoe naselenije Vostochnoj Latvii*, Riga, 1986

⁸³ *kisel*

⁸⁴ *samovar* tradiční přístroj na vaření vody a přípravu čaje

V Estonsku je ve vesnici Kallaste dokonce i restaurace s tradiční kuchyní staroobřadníků. Mezi hlavní chody patří ryba, cibulový salát a palačinky. Na každém stole je samovar a cukrové bonbony.

Rumunsko

Přírodní podmínky hrají rozhodující roli při formování kulinářských tradic. Hlavní obživou Lipovců žijících na deltě Dunaje se stalo rybaření.

Velký vliv na utváření lipovské kuchyně měly prokazatelně turecké kulinářské tradice. Po více než 200 let byli Turci blízcí sousedé Lipovanů. Období přemístění starověrců na deltu Dunaje je považováno za fázi vývoje ruské kuchyně. Například, na rozdíl od staroobřadníků Estonska a Lotyšska, je běžným nápojem Lipovců káva, která má svůj původ v Osmanské říši. Po výběru hlavního povolání - rybaření dále vedli Lipované intenzivní obchod s Tureckem. Rybu nejen prodávali, ale také měnili za nádobí, v jehož výrobě byli Turci považováni za odborníky. Hojnost tureckých kuchyňských potřeb je u Lipovanů důsledkem blízkých hospodářských a sociálních vazeb s Turky. Vliv turecké kuchyně na lipovanskou byl patrný převážně ve způsobu vaření pokrmů z ryb. Lipované rybí recepty od Turků nejen přijali, ale také je vylepšili. Například nasekané turecké karbanátky Lipované nepřipravovali z čerstvé sardele, ale ze sledě z Dunaje. Zůstal nezměněný turecký pilaf z ryby. Velmi podobné jsou způsoby přípravy lipovanské a turecké polévky. Turci nepoužívají hodně koření, protože věří, že lilek by měl chutnat lilkem, jehněčí jehněčím a dýně dýní. Také Lipované používají koření minimálně - všechny místní pokrmy mají přirozenou chuť.

Rumunská kuchyně velký vliv na lipovanskou neměla, neboť v době příchodu starověrců do delty Dunaje sama ještě nebyla definitivně zformována.

Dalším faktorem majícím vliv na kuchyň staroobřadníků je typ stavby, ve které má rozhodující úlohu povinná konstrukce pece. V první řadě byla postavena pec, neboť hraje zásadní roli při vaření potravin.

Široká škála rybích pokrmů v lipovanské kuchyni byla způsobena nejen bohatým úlovkem ryb, ale také řadou způsobů, jak je vařit v troubě. Ryby v troubě vařili, dusili, pekli a sušili. Používali speciální nádoby - hliněné hrnce.⁸⁵

Tisk

Média etnických minorit slouží potřebám dané menšiny: zachování identity, udržení rodného jazyka, studiu společné historie, posílení etnického sebevědomí atd.

Staroobřadníci každého ze tří států mají své noviny, časopisy, což svědčí o zájmu zachování své identity.

Rumunsko

V listopadu roku 1990 se uskutečnilo první vydání měsíčních lipovských novin *Zori*, které představuje etnickou skupinu, a to nejen v Rumunsku, ale i v dalších evropských zemích. Noviny jsou dvojjazyčné (vychází v ruštině a rumunštině), vydavatelství se nachází v Bukurešti. Od roku 1998 je pravidelně vydáván další rusko-lipovanský sociokulturní dvojjazyčný časopis *Kitez-h-město*. Noviny *Zori* a časopis *Kitez-h-město* jsou členy Mezinárodní asociace ruského tisku, vzniklé v roce 1999.⁸⁶

Zori jsou noviny kulturní povahy - odkazují na ruská obyvatelstva Rumunska, na ruskojazyčné diaspory ortodoxních starověrců světa, na Rumuny a všechny mluvící rumunským jazykem, kteří se snaží zjistit, kdo jsou Lipované, jaká je jejich historie, jaké jsou tradice a zvyky. Noviny se obracejí na všechny, kteří se chtějí seznámit se způsobem života a sociálními problémy staroobřadníků. Články na stránkách novin obsahují zprávy, rozhovory, poznámky, kroniky, materiály odkazující na složitou a tragickou historii starověrců. Detailně jsou popsány činnosti prováděné v Centru ruských Lipovanů: soutěže z ruského jazyka, ruské národní festivaly, lidové písně a tance pro dospělé a pro děti atd. Zvláštní pozornost je věnována Rusku - historické kolébce ruských Lipovanů, její minulosti i současnosti, rusko-rumunským vztahům.

---

⁸⁵ KOLEV, J. *Istoriya formirovaniya lipovanskoj kuhni*, 2015. [online] tgavan.com [cit. 29.02.2017] dostupné z: <<http://www.tgavan.com.ua/istoriya-formirovaniya-lipovanskoy-kuhni/>>

⁸⁶ PETROV, S. *Lipovane* [online] starover.net [cit. 29.02.2017] dostupné z: <2016<http://wiki.starover.net/index.php?title=Липоване>>

Studium moderního ruského jazyka je jedním z úkolů novin. Speciálně pro učence a nadšence byly zveřejněny texty na téma *Náš dialekt* filologem Eugene COMĂNESCU a folklorní texty Catherine Martin *Z příběhů ruských Lipovanů a Příběhy starých ruských věřících*.⁸⁷

Lotyšsko

Z důvodu velkého počtu komunit staroobřadníků ve státě nelze určit přesné množství časopisů a novin. Jak již bylo zmíněno, situace mezi komunitami je vlivem řady faktorů složitá, proto jsou publikace každé komunity zachované od ostatních.

Komunita Zavoloko nemá kvůli nedostatku finančních zdrojů časopisy ani noviny v tištěné podobě, pravidelně však nahrává časopis *Meč Duchovní* na své internetové stránky. Časopis podává informace o konferencích, akcích, setkáních, je orientovaný na aktuality.

Komunita města Daugavpils má svůj časopis *Pomorský vestník*, který je orientovaný na náboženskou stránku života a má vzdělávací charakter. Články časopisu zahrnují úryvky z Bible, modlitby.

Celkově je v Lotyšsku tisk staroobřadníků velmi rozvinut, existuje mnoho časopisů a novin jak v elektronické, tak v tištěné podobě. Každá komunita staroobřadníků vydává své knihy, jimiž se snaží přitahovat mládež ke svým kořenům. Dá se s jistotou říci, že se to staroobřadníkům Lotyšska daří.

Estonsko

Koncentrace estonských staroobřadníků je soustředěna spíše ve vesnických oblastech, na rozdíl od staroobřadníků Lotyšska. Kvůli nedostatku mládeže na vesnicích a nedostatečné vybavenosti vesnic existuje problém s časopisy a novinami. Kvůli slabému byrokratickému systému staroobřadníků Estonska je složité financování jakýchkoliv aktivit, včetně podpory tisku. V současné době vydává jeden staroobřadník-aktivista na vesnici Kolkji časopis na vlastní náklady. Nazývá se *Pričudje*, obsahuje články o místních obyvatelích, akcích, umění a publikuje básně staroobřadníků.

---

⁸⁷ MOLDOVAN, S. *Zori-gazeta ruských Lipovan Rumynii*. [online] starover.net [cit. 29.02.2017] dostupné z: <http://wiki.starover.net/index.php?title=Зори_газета_русских-липован_Румынии>

Ikony

Umění malování ikony přišlo do Ruska z Byzance po křtu v roce 988, během vlády knížete Vladimíra. V 15. století dosáhlo ruské malování ikony nejvyššího vrcholu, přestává být závislým a stává se svébytným uměním. Devastace postihla starověkou ruskou kulturu, včetně ikon, v důsledku Petrových reforem, které odmítly kulturní dědictví starověké Rusi. Ruské malování po Petrových reformách, včetně malby kostelů, bylo postavené na nových západoevropských zásadách. Starověrci aktivně vystupovali proti inovacím, hájili byzantské tradice a ruské ikony. V polemických spisech o ikonografii je kritizován katolický původ „nových“ ikon.

Ve svých centrech starověrci vytvořili nezávislé školy malování ikony.

Jako každé umění i ikony starověrců měly své nejlepší umělecké práce. Nejlepší dílny se snažily striktně dodržovat starověký kánon, zachovaly starobylé principy a technologie.

Estonsko

V Estonsku na přelomu 19.-20. století byly vlastní ikonografické dílny. Nejvýznamnějším malířem ikon nejenom v Estonsku byl Frolov Gavriil (1854-1930). Kromě dílny Frolov vedl školu pro děti staroobřadníků, kde se učili číst a psát církevním staroslovanským jazykem a zpívat. Další nepochybnou autoritou byl Frolovův student Sofronov, který je světově významným malířem ikon. Působil v Paříži, Belgii, Praze, Vatikánu a USA. Staroobřadníci Estonska jsou na něho velice pyšní.

Tradice ikony a pravidla jejich spisů vychází z Byzantské říše. Kolem 7.století, spolu s jinými technikami, začali používat písmeno tempera na dřevěných deskách. Pro dosažení barevných pigmentů míchali vejce a víno. Ikony byly vytvářené na základě výhradně přírodních materiálů.

Lotyšsko

V Lotyšsku existují tři centra zabývající se malováním ikon, Rižské, Daugavpilské a Rezeknenské. Ikony v modlitebních domech staroobřadníků nikdy nebyly z důvodu historickým událostí a potlačování homogenní.

Po požárech, krádežích, zákazech, zničení modlitebních domů přinášeli návštěvníci své domácí ikony, proto jediného stylu ikonostasy neměly nikdy.

V současné době se největší kolekce starých ikon nachází v Rižské Grebensčikovské komunitě.

Mezi významné ikonopisce Lotyšska patří Jakovlev, Ivanov, Myznikov atd. Škola ikony Lotyšska je úzce spjata s příjmením Zavoloko, který ji po první světové válce znovuzrodil. Od té doby žáci Frolova předávají znalosti od generace ke generaci.

„Máme tři požehnané ikonopisce, kterým je povoleno psát ikony. Všechny tři jsou žáci Frolova. Občas objednáváme ikony z Ruska.“ – Kirill Anosov, učitel nedělní školy ve městě Ekabpils.

Rumunsko

Ikony v Rumunsku malují sami Lipovci. To je hlavní podmínkou náboženské skupiny - mít a kupovat ikony jenom od Lipovců. V Rumunsku neexistuje problém absence ikonopisců. Toto povolání je považováno za velice prestižní, děti se učí malovat ikony na dětských táborech. Pop církve ve městě Tulcea sám maluje ikony a pořádá kurzy pro děti.

Hudba

Staroobřadníci jsou strážci a pokračovateli jedinečných tradic starověkého hudebního umění – znamenného zpěvu.

Znamenný neboli háčkový zpěv je typem církevní hudby, základem kterého je jednohlasný zpěv – unisono.

Znamenný zpěv je nejstarší formou ruského liturgického zpěvu z 9. století. Zdrojem je zpěv z Byzantské praxe. V období počátečního učení se používá speciální žebřík – *lestvica* – který znázorňuje škálový pohyb hlasů zdola nahoru a zpět.

Staroobřadníci mají dvě tradice znamenného zpěvu, *příslovečnou* a *chomovou*. Při *chomovém* zpěvu se nevyslovitelná písmenka jako Ъ a Ь⁸⁸ zpívají jako O a E. Příslovečná tradice je mnohem jednodušší a pochopitelná. Staroobřadníci Estonska a Lotyšska zpívají v tradici *chomové*. Znamenný zpěv je starobylé a složité umění, proto je dnes v Estonsku a Lotyšsku hlavní způsobem jeho přenosu nápěv.

---

⁸⁸ tvrdý znak, měkký znak v cyrilice

Neliturgický zpěv staroobřadníků je duchovní poezií. Ve snaze zachránit „starobylé hodnoty“ starověrci odmítají skládání písní, kromě duchovní poezie. Jádrem duchovní poezie starověrců je křesťanská literatura: „Písmo svaté“ – bible, evangelia, životy svatých. Existují básně založené na historických tématech, moralizované příběhy, filozofické úvahy. Zvláštní místo zauímají náboženské básně o pronásledování, útlaku a utrpení.

Rumunsko

V současné době existují sbory jak v Rumunsku, tak i ve státech Pobaltí. Sbor Rumunská má především etnický charakter, zpívají tradiční ruské národní písně zábavného charakteru.

Sbor často jezdí se svými koncerty do Moldavska, Ukrajiny, Ruska.

Lotyšsko

Sbory Lotyšska jsou velkopočetné, existují speciální dětské sbory orientované na zábavní národní písně, a sbory pro dospělé, které jsou uspořádány v Rižské Grebenščikovské občině, kam chodí všichni zájemci různého věku, včetně vedoucích modlitebních domů. Kromě sborů zaměřených na národní písně jsou v Lotyšsku i klášterní sbory zabývající se liturgickými zpěvy. Během bohoslužeb zpívají církevní sbory liturgické texty, a protože zpívají na tak zvaném *klyrosu*, říká se jim *klyrošáné*.⁸⁹ Mezi mládeží je hodně klyrošánů, je prestižní umět složité liturgické texty a zpívat veřejně, zejména před staršími lidmi.

V únoru 1997 vznikl sbor *Voskresenije*, který se skládá převážně z mladých lidí. Úkolem sboru bylo pokračovat v *duchovních básních, textech*. Všechny duchovní texty obsahují v první řadě náboženský a morální význam. Jejich předmětem jsou události popsány v evangeliích. Historické téma je přítomné v duchovních textech také. Existují básně psané na filozofické téma o životě a smyslu lidského života. Tyto básně jsou zpívány *znamenným* zpěvem.

Dalším sborem je mužský sbor *Unison* města Daugavpils, který se skládá z vedoucích modlitebních domů.

Ve městě Ekabpils byl v roce 2010 založen dětský sbor *Zvonec*.

---

⁸⁹ podium, které se nachází před ikonostasem

Rižský sbor *Grezn*, založený v roce 1993, spadá pod komunitu Zavoloko. Repertoár sboru tvoří náboženská poezie a liturgický zpěv. Koncerty před starověrci mají být zpravidla omezeny na duchovní poezii, protože tato setkání nejsou vždy držena v příslušných oblastech. Zpívat liturgické zpěvy ve světských halách sbor nepovažuje za správné.

Skoro každá komunita má svoje sbory, je to nezbytnou součástí náboženského života staroobřadníků. Počet mládeže dětí ve sborech svědčí o životaschopnosti komunit, o zájemcích o své kořeny.

Estonsko

V Estonsku existují sbory zejména náboženského charakteru. Kvůli malému počtu mládeže na vesnicích je situace jiná než v Lotyšsku. Starší generace nemá komu předávat své znalosti, do modlitebních domů chodí jenom starší lidé a mezi *klyrošány* jsou jenom babičky. Existuje velice diskutovaný problém s učiteli, kdo by mohl předávat své náboženské znalosti.

5.4 Současná situace menšin

Estonsko

V současné době se přibližný počet staroobřadníků v Estonsku pohybuje kolem 15 tisíc osob. Potomci staroobřadníků stále křtí své děti a na Velikonoce jsou modlitební domy přeplněné tak, jako tomu bylo dříve. V Estonsku se nachází 11 staroobřadnických komunit: 9 z nich je na pobřeží Čudského jezera, jedna ve městě Tartu a jedna v Tallinnu.

Staroobřadníci v 17. století osidlovali pobřeží Čudského jezera a hlavním způsobem obživy se pro ně stalo rybaření. Estonské obyvatelstvo preferovalo zemědělství, proto žili staroobřadníci víceméně izolovaně a měli se svými estonskými sousedy dobré vztahy. Rybaření velmi ovlivnilo nejenom způsob života menšiny, ale i jejich řeč. Jazyk staroobřadníků této oblasti je zajímavou výzvou pro lingvisty – staroobřadníci kolem Čudského jezera mají pro ryby více než tisíc názvů.

Starobylost a tradičnost vesnického obyvatelstva spočívá v jeho izolaci. Je nejen částí kolektivní identity staroobřadníků, ale i objektivním faktorem určujícím zvláštnost jazyka staroobřadníků. Díky své izolovanosti se jim podařilo uchovat svůj archaický jazyk.

Na jednu stranu je řeč místního obyvatelstva archaická, ale na druhou stranu se nepodařilo zabránit jejímu ovlivnění estonštinou.

Starověrci jsou považováni za autochtonní obyvatelstvo Estonska. Na rozdíl od ruské menšiny mají preferovanou pozici.

Stát poskytuje peníze na výzkum staroobřadníků, jejich kultury a jazyka ochotněji, než na vědecké výzkumy spojené s ruskou menšinou. Být staroobřadníkem v Estonsku je i věc určité prestiže, neboť člověk patřící ke starobylému rodu má ve většině případů doma vzácnou ikonu nebo kříž, který zdědil po svých předcích.

S ohledem na složitou historii starověrců v Estonsku se dá říci, že mohou zůstat v této oblasti ještě dlouho. Velice pevné kořeny mají staroobřadníci na pobřeží Čudského jezera. Jejich modlitební domy byly vypáleny, mnohokrát zavřeny, znovu však došlo k jejich obnovení. Dříve se zdálo, že až zemřou poslední staříci, bude to i konec staroobřadníků, ale jedna generace tu nahrazuje druhou. V současnosti se objevuje mezi mládeží trend zjišťovat své kořeny, znovuobjevovat tradice svých předků.

Pobřeží Čudského jezera je typické prolínáním dvou kultur, když více než 300 let vedle sebe žijí Estonci a Rusové s různými jazyky, odlišným náboženstvím, odlišnými obřady, kteří se nespojují, ale přesto se dobře snášejí.⁹⁰

Lotyšsko

V současné době je v Lotyšsku kolem 80 komunit. Je tu největší menšina staroobřadníků ve světě. Většina staroobřadníků žije v Latgalsku, ve městě Daugavpils, kde se nachází celkem 6 komunit. Řižská Grebenščikovská komunita je největší a nejbohatší, má největší kostel - Řižská Grebenščikovská církev. Dokonce je u kostela i učiliště, kde se dá získat titul bakalář.

Charakteristickým rysem staroobřadnických komunit v Lotyšsku je jejich konfliktní situace a institucionální vliv. To vnitřní nepochopení se odráží především v literatuře, každá komunita má řadu svých publikací, ve kterých se dají pozorovat

---

⁹⁰ NESTERENKO, K. *Rusové (staroobřadníci) v Estonsku*, 2016. [online] pestraevropa.hks.re [cit. 29.02.2017] dostupné z: <http://pestraevropa.hks.re/2016/rusove-staroobradnici-v-estonsku/>

odlišné interpretace některých historických událostí. Kromě rozdílů v publikacích existuje tichá soutěž za místa v parlamentu, za cenné ikony, cenné knihy, státní granty. Každá komunita dbá na registraci veškerých spolků na úřadech, na prestižní vzdělání v učilišti Grebenšikovské církve, na počet publikací od každé komunity.

V současné době jsou tři staroobřadníci členy Lotyšského parlamentu.

Na rozdíl od staroobřadníků v Rumunsku se lotyšští starověrci nesnaží bojovat proti času, ale naopak ho přijímají a využívají ve svůj prospěch. Používají auta, internet, mobilní telefony, považují se za hybatele pokroku, za úspěšné lidi. Nejúspěšnější z nich staví modlitebny a pomáhají finančnímu rozvoji komunity.

V Lotyšsku existuje svaz podnikatelů, který působí pod záštitou kostela. Cílem této organizace je sjednotit všechny podnikatele staroobřadníky ve všech zemích a pomoci jim v jejich oboru činnosti. Na již uskutečněných dvou fórech se dají identifikovat priority podnikatelů. Dává se přednost výstavbě a rekonstrukci bydlení, energii, zpracování dřeva, správě pozemků a dalších typů nemovitostí, cestovnímu ruchu a poutnímu místu v křesťanském smyslu.

Jelikož jsou staroobřadníci Lotyšska považováni na autochtonní obyvatelstvo, žádné problémy se státními úřady ani s lotyšským jazykem nemají. Dopusud mají staroobřadníci v Lotyšsku dobré postavení bez ohledu na to, že situace ruské minority ve státech Pobaltí není jednoduchá. Většina z nich má zájem o zdůraznění náboženské příslušnosti při sčítání lidu. Vyčleňují se tak od ruské minority.

Stát podporuje náboženskou menšinu různými granty a dotacemi, staroobřadníci proto pořádají dětské tábory, sbory a konference.

Kromě kostelů mají staroobřadníci v Lotyšsku Grebenšikovskou vysokou školu, kde se dá získat titul bakalář, pěvecké sbory a bratrstvo mládeže.

Komunita starověrců v Lotyšsku je největší ve světě, dá se říci, že je i velice prospívající. Za podmínek současných procesů spojených s globalizací existuje potřeba diferenciaci sebe sama, a to například z hlediska etnicity a náboženství.

„Co nám pomáhá zachránit naši identitu? To, že my držíme krok s časem, předáváme dětem naše náboženské povědomí takovým způsobem, aby měly motivaci a zájem považovat se za staroobřadníky“.⁹¹

Rumunsko

V Rumunsku žije podle různých odhadů 35-100 tisíc Lipovců.

Rumunsko není možné si představit jako homogenní stát, jehož obyvatelé sdílejí stejnou kulturu a stejný jazyk. 89,5 % populace tvoří Rumuni. Nejpočetnější menšinou jsou občané maďarské národnosti (6,6 % představuje téměř 1,5 milionu lidí), což je dáno historicky. Trianonská mírová smlouva z roku 1920 připravila Maďarsko o celé dvě třetiny předválečné rozlohy Uherska, totéž se týkalo i Sedmihradska, které připadlo Rumunsku. V zemi žije také více než půl milionu Romů (2,5 % populace), kteří tak tvoří po Španělsku druhou největší romskou komunitu na světě. To jsou však pouze oficiální čísla. Romové se často ke své národnosti nehlásí a podle odborníků jich tu ve skutečnosti žije kolem dvou milionů, což by odpovídalo vůbec největší romské komunitě na světě. Dříve velmi početná a ve středověku také vládnoucí německá menšina se dnes na celkovém počtu obyvatel podílí už jen 0,3 %. Jsou to převážně Sasové ze Sedmihradska a Švábové, kteří žijí v okolí Dunaje v Banátu, ale tu žijí i Ukrajinci (0,3 % na severu země), Rusové (0,2 %), na východě v Dobrudži, také Turci (0,2 %) a Tataři (0,1 %). V Banátu na jihozápadě země žije bohužel početně se stále zmenšující česká komunita, která čítá v tuto chvíli méně než 4 000 osob. Každá tato minorita více či méně obohatila rumunskou kulturu svými prvky. Občas se některé potřeby a požadavky menšin důrazně liší od potřeb většinové společnosti.⁹²

Po vstupu Rumunska do Evropské unie a otevření státních hranic mládež migruje do Itálie nebo Španělska, kde se snadněji shání práce. Zakládají tu internacionální rodiny a tím ztrácejí svůj jazyk a kořeny „*Mládež už u nás nenajdete vůbec, všichni odjíždí kvůli penězům a farnost se zmenšuje.*” - duchovní otec.

Nikdo z respondentů si nepřipadal nikdy diskriminován za svou lipovskou minoritu. Naopak všichni respondenti odpověděli, že cítí obrovskou podporu od státu a za to jsou velmi vděční. V této etnicky pestré oblasti se mezi etnickými minoritami

⁹¹ NESTERENKO, K. *Ruští staroobřadníci v Lotyšsku*, 2015. [online] pestraevropa.hks.re [cit. 29.02.2017] dostupné z: <<http://pestraevropa.hks.re/2015/Rusove-Pobalti/>>

⁹² NESTERENKO, K. *Etnická identita Rusů (včetně Lipovců) v Rumunsku*, ČZU, Praha, 2015.

vytvořila jakási rivalita o lepší koncert či vzdělávací centrum. Zájmem každé skupiny je co nejefektivněji utratit peníze, které obdržely od státu na podporu a vývoj. „*Stát se snaží opravdu ze všech sil pomáhat naší komunitě, naše centrum je toho důkazem. Například na stavebnictví bylo utraceno 250 tisíc euro.*” – Andrej Ampleev, zástupce lipovské komunity a bývalý starosta města Tulcea.⁹³

---

⁹³ NESTERENKO, K. *Etnická identita Rusů (včetně Lipovců) v Rumunsku*, ČZU, Praha, 2015.

6. Závěr

Pravoslavné staroobřadnictví je náboženství, které vydrželo pronásledování, trestání, vystěhování, ale i přijetí a adaptaci na nové životní podmínky. Bez ohledu na to, že výjimečnost tohoto náboženství spočívá v dodržování starých tradic a v odmítání novinek a reforem, jsou jeho příslušníci velice flexibilní a snadno se adaptují. Specifičností staroobřadníků je rychlá adaptace na nové podmínky, přátelské vztahy s lidmi jiných konfesí, dodržování pravidel určitého státu a používání jazyka daného státu. Starověrci jsou považováni za velice pracovité lidi, kteří vždy dosahovali úspěchů v zemědělství, což přispívalo ke zlepšení ekonomických a přátelských vztahů s lokálním obyvatelstvem.

Na rozdíl od prvotních předpokladů o jazykové podobnosti staroobřadníků státu Pobaltí má ve skutečnosti na lingvistickou situaci vliv především způsob života městský nebo vesnický. Výsledky výzkumu ukázaly na jazykovou podobnost staroobřadníků Rumunska a Estonska. Kvůli konzervaci ve vesnických oblastech a izolovanosti v podmínkách cizojazyčných kultur si staroobřadníci zachovali archaický jazyk. Staroobřadníci Lotyšska jsou soustředěni ve městech a žijí spolu s ruskou menšinou, jak v Rize, tak i v Latgalsku, což značně ovlivnilo jejich jazyk. V každém státě lze pozorovat jazykové přepínání, což činí jazyk každé menšiny unikátním z důvodu různých skupin dominantních jazyků: estonština patří k ugrofinským jazykům, lotyšština k baltickým, rumunština k románským.

Podobnost staroobřadníků Estonska a Rumunska lze pozorovat i na mladší generaci. Absence znalosti ruského jazyka u mládeže je problémem uchování identity menšin.

Náboženská stránka života ukazuje také na podobnost rumunských staroobřadníků s estonskými, jelikož patří do odlišných skupin a odlišných vyznání. Na vesnicích lze pozorovat konzervace víry, její zachování v původním stavu. Ve městech Riga, Daugavpils, Ekabpils lze pozorovat náboženskou adaptaci pod městský způsob života, týká se to jak oblečení, tak i dodržování tradic.

Klíčovou otázkou výzkumu je základ identity každé ze zkoumaných menšin. Dá se jistě říci, že původ založený na náboženském vyznání hraje pro staroobřadníky všech států důležitou roli. S ohledem na to, že Lipovci žijí v pravoslavném státu, jejich odlišnosti od dominantní společnosti netvoří víra jako taková, ale jazyk, podle

kterého se určuje příslušnost ke komunitě. Ve státech Pobaltí jsou staroobřadníci obklopeni početnou ruskou menšinou, od které se diferencují prostřednictvím svého náboženského vyznání.

V současné době vzniká otázka transformace původní identity. Změna původní identity v Rumunsku a v Estonsku je spojená především s urbanistickými procesy, založenými na modernizaci. Trend odsunů mladých lidí do velkých měst je problémem pokračování existence menšiny, založené na zachování starobylých obřadů a odmítání novinek. *Dějiny modernizace životních poměrů jsou dějinami ztrát. Modernizace proto v žádném případě naznamená neustálé zvyšování kvality, ale způsobuje zároveň zánik kulturních pořádků, jež ztratily svou funkci, přestože tento proces málokdy probíhá zlomově. Lidé prostě nemají na výběr a musí vždy znovu čelit současným problémům a vypracovávat nové smyslové souvislosti k zajištění své identity.*⁹⁴

V Lotyšsku vždy převládalo městské obyvatelstvo. Obyvatelé Rigy byli vždy považováni za úspěšné obchodníky, kteří mají pozitivní vztah k modernizačním procesům. V současnosti lze podle počtu mladých lidí lze stanovit o aktivním životě rozvíjící komunity, která přijímá pokrok času a snaží se ten pokrok využít ve svůj prospěch.

„Co nám pomáhá zachránit naši identitu? To, že my držíme krok s časem, předáváme dětem naše náboženské povědomí takovým způsobem, aby měly motivaci a zájem považovat se za staroobřadníky.“

Kromě urbanistické otázky vzniká dilema, zda etnické vyložení lipovanské kultury mění představu o identitě starověrců, kde ve struktuře sebeurčení původně převládá náboženská příslušnost nad etnickou. Jinými slovy se náboženská kultura mění na etnickou. V budoucnu se ukáže, jak se tyto procesy budou vyvíjet a jak budou přeměňovat konzervativní náboženskou kulturu na kulturu, která se snaží zachovávat své etnické odlišnosti s postupným odloučením od základních postulátů.⁹⁵

---

⁹⁴ DULMEN, R. *Historická antropologie*. 2001, ISBNH0-86569-15-2

⁹⁵ NESTERENKO, K. *Etnická identita Rusů (včetně Lipovců) v Rumunsku*, ČZU, Praha, 2015

7. Seznam použitých zdrojů

Tištěné zdroje

- BERRY, B. *Race and ethnic relations*. Boston, 1978, ISBN-10: 0395255090.
- BOTIK, J. Enklava a diaspora ako zvláštné formy spoločenství ľudí, *Slovenský národopis*, 2I, 1973, s. 499.
- BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*, Vyd. 3. Praha: TRITON, 1998. S. 176,177 ISBN: 80-7254-001-7 DULMEN, R. *Historická antropologie*. 2001, ISBN 0-86569-15-2
- DURKHEIM, Emile. 2002. *Elementární formy náboženského života*. Praha: OIKOYMENH, ISBN: 80-7298-056-4
- ERIKSEN, Thomas H. *Etnicita a nacionalismus*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012, s. 38, 68, 69 ISBN: 978-80-7419-053-7
- HALBWACHS, M. *Kolektivní paměť*, Vyd. 1. Nakladatelství SLON, 2010, ISBN: 978-80-7419-016-2
- HEROLDOVÁ, I. *Život a kultura českých exulantů z 18. století*. Československá akademie věd, Ústav pro etnografii a folkloristiku, Praha 1971.
- HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody*, Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2009. S. 230, 240, 248 ISBN: 978-80-7419-010-0.
- ISAKOV, S. *Russkoe staroobrjadcheskoe menšinstvo v Estonskoj Respublike (1918-1940)*. 2000, ISBN: 9985-60-904-2
- KOKAISL, P. *Základy antropologie*. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 2007, s. 9.
- KULMOJA I. *Očerky po istorii i kulture staroverov Estonii*. University of Tartu Press, 2012, ISBN 978-9949-32-152-0
- NESTERENKO, K. *Etnická identita Rusů (včetně Lipovců) v Rumunsku, ČZU, Praha, 2015*
- NORA, P. *Mezi paměti a historií*, CEFRES, 1998, ISBN 80-902196-3-2
- SMITH, A. D. 2003. *Etnický základ národní identity*, In: *Pohledy na národ a nacionalismus – čítanka textů*. Ed. Hroch, M. Praha: Slon.
- ŠATAVA, L. *Jazyk a identita etnických menšin*, Vyd. 2., Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. ISBN: 978-80-86429-83-0
- ŠATAVA, L. *Migrační procesy a české vystěhovalectví 19. století do USA*. Univerzita Karlova, Praha 1989.
- ŠVANKMAJER, M. *Dějiny Ruska*. Praha: 1995, s. 77.
- TESAŘ, F. *Etnické konflikty*. Praha: Portál, s. r.o., 2007, ISBN 978-80-7367-097-9
- ZAVARINA, A. *Russkoe naselenije Vostochnoj Latvii*. Riga, 1986.
- Zavolokonskie ctenia*. Riga, 2014, ISBN 9984-9499-8-2

Internetové zdroje

- COJA, S. Pravoslavnaja cerkev v gody vojny, [online] russkije.lv [cit. 29.02.2017] dostupné z: <<http://www.russkije.lv/ru/lib/read/orthodox-church-ii-world-war.html>>

- EVSTRATOVA, S. Formirovanije jazykovej lichnosti v uslovijach sovremennoj jazykovej školy, 2014, [online] maailmakeeled.ut [cit. 29.02.2017] dostupné z: <http://www.maailmakeeled.ut.ee/sites/default/files/www_ut/statja_s.jevstrato_va_vi.pdf>
- Humaniora Lingua Russica*, Tartu, 2009. [online] maailmakeeled.ut [cit. 29.02.2017] dostupné z: <http://www.maailmakeeled.ut.ee/sites/default/files/www_ut/kylmoja_tendencii_razvitija_jazyka_v_diaspore.pdf>
- KOLEV, J. *Istorija formirovanija lipovanskoy kuchni*, 2015. [online] tgavan.com [cit. 29.02.2017] dostupné z: <<http://www.tgavan.com.ua/istoriya-formirovaniya-lipovanskoy-kuhni/>>
- KONOVALOVA, P. *Analyza osobenostej jazyka diaspory* Tartu, 2012. [online] maailmakeeled.ut [cit. 29.02.2017] dostupné z: <http://www.maailmakeeled.ut.ee/sites/default/files/www_ut/0005_magkonov_alova_gimnazija_rus_jaz_v_est.pdf>
- MIROLUBOV, I. *Russkije v Latvii*. 2010. [online] russkije.lv [cit. 29.02.2017] dostupné z: <http://www.russkije.lv/ru/journalism/read/russkie_v_latvii_3/09_rvl_istorija_obraz.html>
- MOLDOVAN, S. *Zori-gazeta ruských Lipovan Rumynii*. [online] starover.net [cit. 29.02.2017] dostupné z: http://wiki.starover.net/index.php?title=Зори_газета_русских-липован_Румынии
- NESTERENKO, K. *Rusové (staroobřadníci) v Estonsku*, 2016. [online] pestraevropa.hks.re [cit. 29.02.2017] dostupné z: <<http://pestraevropa.hks.re/2016/rusove-staroobradnici-v-estonsku/>>
- NESTERENKO, K. *Ruští staroobřadníci v Lotyšsku*, 2015. [online] pestraevropa.hks.re [cit. 29.02.2017] dostupné z: <<http://pestraevropa.hks.re/2015/Rusove-Pobalti/>>
- PETROV, S. *Lipovane* [online] starover.net [cit. 29.02.2017] dostupné z: <2016<http://wiki.starover.net/index.php?title=Липоване>>
- POSPÍŠIL, I. Ruská menšina v Pobaltí. *Politologický časopis* 2/1998, s. 204-209. Další dostupnosté: <[http://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/1998/2/1998-2-15-Posp°Áil-Rusk†%20menÁina%20v%20Pobalt°.pdf](http://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/1998/2/1998-2-15-Posp%20Áil-Rusk%20menÁina%20v%20Pobalt%.pdf)>
- Rumunsko*. [online] Ministerstvo zahraničních věcí České republiky [cit. 16.02.2015] dostupné z: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/rumunsko/>

Seznam obrázků a tabulek

Obrázek 1. Lokace výzkumu.....	4
Obrázek 2. Estonsko. Pobřeží Čudského jezera.....	5
Obrázek 3. Lotyšsko. Latgalsko.....	6
Obrázek 4. Rumunsko. Dobrudža.....	7
Obrázek 5. Tradiční ženský sarafán.....	45
Obrázek 6. Tradiční mužská košile.....	46
Tabulka 1. Pasportizační údaje.....	8
Tabulka 2. Počet staroobřadníků.....	31
Tabulka 3. Sociální stav staroobřadníků.....	32

Přílohy

Č.1 Tradiční pokoj. Estonsko

Č. 2 Parní lázeň s prostorem na sušení cibulí. Estonsko

Č.3 Církevní bohoslužba fedosevců. Estonsko

Č.4 Mužský klášter Veivodina. Rumunsko

Č.5 Na návštěvě. Rumunsko

Č. 6 Tradiční profese Lipovců-rybaření. Rumunsko

Č. 7 Předseda komunity města Ekabpils. Lotyšsko

Č. 8 Zemské poklony modlitby. Lotyšsko

Č.8 Ruská čtvrť v Rize. Lotyšsko

